

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Обліково-фінансовий факультет

Кафедра українознавства і суспільних наук

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО

словник термінів та персоналій
для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
ОПП «Економіка та міжнародні економічні відносини
(за спеціалізаціями)» спеціальності С1 Економіка та міжнародні
економічні відносини (за спеціалізаціями) денної та заочної форм
здобуття вищої освіти

Миколаїв
2025

Друкується за рішенням науково-методичної комісії обліково-фінансового факультету Миколаївського національного аграрного університету протокол № 11 від «03» липня 2025 р.

Укладачі:

Борко Т. М. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри українознавства і суспільних наук Миколаївського національного аграрного університету

Рецензенти:

Шевчук О. В. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики ЧНУ імені Петра Могили

Потриваєва Н. В. – доктор економічних наук, професор кафедри обліку і оподаткування Миколаївського національного аграрного університету

Г87 **Громадянське суспільство** : словник термінів та персоналій для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти ОПП «Економіка та міжнародні економічні відносини (за спеціалізаціями)» спеціальності С1 Економіка та міжнародні економічні відносини (за спеціалізаціями) денної та заочної форм здобуття вищої освіти / уклад. Т. М. Борко. Миколаїв : МНАУ, 2025. 46 с.

УДК 321(075)

© Миколаївський національний
аграрний університет, 2025

ВСТУП

Пропонований словник-довідник термінів та основних понять за тематикою громадянське суспільство має на меті допомогти здобувачам першого (бакалаврського) рівня вищої освіти та початкового (короткий цикл) рівня вищої освіти в процесі самостійного вивчення курсу під час підготовки до практичних занять, зрозуміти суть нової термінології, сучасне трактування відомих категорій, засвоїти методологічні засади суспільно-політичних процесів, сформулювати наукове розуміння політики як невід'ємної частини суспільного життя.

Громадянське суспільство є джерелом легітимності політичних сил, що стоять при владі; контакти з організаціями громадянського суспільства є для держави великомасштабним джерелом інформації про стан суспільства, його інтереси, настрої, ставлення до панівної політичної влади; в складні історичні періоди (економічні кризи, війни тощо) громадянське суспільство, як правило, стає потужною силою, що підтримує і солідаризується з державою.

У словник включено лише базові поняття, які є ключовими для кожної із тем передбачених робочою програмою з дисципліни «Громадянське суспільство». Опанування ними має сприяти розвитку понятійно-категоріального мислення, розуміння і правильного використання понять, в тому числі, для формування вміння логічно викладати власну думку.

При підготовці цього словника автори виходили з того, що він повинен мати перш за все навчальне спрямування, бути невід'ємною частиною, доповненням до існуючих підручників та навчальних посібників із громадянського суспільства, за якими вивчається ця нормативна дисципліна у вищих навчальних закладах України.

Даний словник-довідник складається з двох частин: «Основні терміни та поняття громадянського суспільства», «Видатні постаті в історії світової громадської думки» і побудований за традиційною для такого роду видань схемою і за своїм обсягом не претендує бути універсальним довідником. У разі потреби більш детального ознайомлення з певними поняттями або через їх відсутність радимо звернутись до академічних словників та навчальної літератури з громадянського суспільства, що було видано останнім часом, список яких вміщено наприкінці даного видання.

ОСНОВНІ ТЕРМІНИ ТА ПОНЯТТЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

А

АБСОЛЮТНА МОНАРХІЯ (фр. *absolutisme*, лат. *absolutus* – безумовний, необмежений) – форма держави, де панує нічим не обмежена влада одного (монарха), яка передається у спадок. Зародилася *А.м.* у XV ст. в Європі, зокрема, у Франції, де влада цілком належала імператору.

АВАНГАРД ПОЛІТИЧНИЙ (фр. *avant-garde* – передовий загін) – передова, найактивніша частина соціального прошарку, соціального руху. Як правило, в його ролі виступають політичні партії. Саме вони здійснюють суттєвий вплив на політичну владу, її зміст та реалізацію її завдань. Поняття *А.п.* широко використовується в політичній публіцистиці.

АВТОКЕФАЛІЯ (дав.-гр. *αὐτοκεφαλία* від *αὐτός* – сам + *κεφαλή* – голова) – незалежна, самоуправна православна церква.

АВТОКРАТІЯ: уряд з однієї людини або невеликої групи, яка має необмежену силу чи владу, або влада чи повноваження такої особи або групи.

АВТОНОМІЯ (гр. *αυτος* – «сам» і гр. *νομος* – «закон») – 1) надання територіальним частинам країни (областям, провінціям тощо) прав на самоврядування в адміністративній сфері (у такому розумінні цей термін вживається в політико-юридичних науках); 2) широке внутрішнє самоврядування політико-національного або національно-територіального утворення в рамках єдиної країни; стосується не лише адміністративної, а й ін. сфер життєдіяльності, а також деяких питань законодавства (у такому розумінні це поняття вживається в *політології* та *етнополітології*).

АВТОРИТАРИЗМ (лат. *autoritas* – влада) – *політичний режим*, який характеризується значною концентрацією *влади* в руках однієї особи або групи, а також обмеженням або звуженням політичних прав і свобод громадян, їх об'єднань тощо.

АГІТАЦІЯ (лат. *agitatio* – спонукання, приведення в дію) – дія, яка переслідує мету переконати в чомусь, схилити до чогось.

АГІТАЦІЯ ВИБОРЧА – сукупність заходів, за допомогою яких здійснюється широке обговорення політичних, ділових та особистісних якостей кандидатів на будь-яку виборну посаду.

АГІТАЦІЯ ПОЛІТИЧНА (лат. *agitatio* – приведення в рух, спонування) – один із засобів політичної боротьби, політичного впливу на суспільну свідомість.

А.п. покликана поширювати певні ідеї, погляди та гасла за допомогою бесід, виступів на мітингах та зібраннях, демонстраціях, у пресі, по радіо, телебаченню, у кіно, засобами політичної чи художньої літератури, що спонукають людей до цілеспрямованих активних дій, переконують їх у чому-небудь. Засобами *А.п.* є: газети, листівки, брошури, доповіді, бесіди, плакати, діаграми, радіо, телебачення, кіно, Інтернет тощо.

АДМІНІСТРАТИВНІ КОШТИ (*administrative funds*) – прибутки, які використовуються організацією для покриття адміністративних та інших витрат, пов'язаних з її діяльністю, таких як заробітна платня співробітників, платня за оренду приміщення, витрати на придбання канцелярського приладдя тощо.

АДМІНІСТРАТИВНО-КОМАНДНА СИСТЕМА – система управління суспільством, що ґрунтується на жорстких методах бюрократичного централізму. *А.-к.с.* в СРСР вичерпала свої можливості і ресурси наприкінці 80-х рр. XX ст.

АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНА ОДИНИЦЯ – цілісна частина єдиної території держави в установлених відповідно до закону межах, що за наявності відповідних географічних, демографічних і соціально-економічних умов є просторовою основою для організації та діяльності органів публічної влади (області, регіони, губернії, землі, воєводства, провінції, кантони, райони, повіти, департаменти тощо). *А.-т.о.* утворюється за наявності необхідної кількості населення, відповідної території, податкової спроможності, бюджетної забезпеченості, фінансових ресурсів у обсязі, достатньому для забезпечення здійснення на цій території функцій та повноважень органів влади.

АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ (лат. *administratio* – керівництво, управління і *territorium* – територія) – поділ території країни на систему адміністративних одиниць (край, область, провінція, департамент, округ, земля, воєводство, кантон і т.д.), відповідно до якого утворюється вертикальна структура органів *державної влади* і управління, а також здійснюються спрямовані процеси централізації або децентралізації.

АДМІНІСТРАЦІЯ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ (АПУ) – постійно діючий орган, що створюється Президентом України для забезпечення його діяльності згідно Конституційних повноважень. Загальне керівництво АПУ здійснює її глава, якого призначає і звільняє сам Президент України. Діяльність АПУ регулюється Положенням від 2 квітня 2010 р. (в редакції Указу Президента від 16 січня 2013 р.)

АКТИВИ (*assets*) – гроші, акції, облігації, нерухомість або інша власність фундації.

АМЕРИКАНСЬКА КОНВЕНЦІЯ ПРО ПРАВА ЛЮДИНИ: (Американська Конвенція) – договір з прав людини, прийнятий Організацією американських держав (ОАД) в 1969 році. Вона охоплює Північну, Центральну і Південну Америку.

АНТИСЕМІТИЗМ: страх, ненависть, образа, підозрілість, упередженість, дискримінація чи несправедливе ставлення до людей єврейського походження або тих, хто сповідує іудаїзм. Сучасні форми антисемітизму включають заперечення Голокосту.

АПЛІКАЦІЙНА ФОРМА (*application, proposal*) – офіційне письмове прохання про виділення коштів, що містить відомості про характер та актуальність програми, передбачуваний план її здійснення, бюджет, можливості організації щодо реалізації програми. У багатьох випадках заявка представляє собою розгорнутий і детальний виклад змісту попереднього запиту.

АРБІТРАЖ: процес, при якому замість того, щоб йти до суду, сторони суперечки просять третю особу вислухати їхні аргументи, а потім прийняти рішення, якому вони згодні слідувати.

АСОЦІАЦІЯ: організація, створена групою осіб з метою досягнення певної мети. Такі організації можна також назвати громадськими організаціями, громадськими об'єднаннями та некорпоративними асоціаціями. Неурядові організації (НУО) є асоціаціями. Асоціації є основою того, що називається «громадянським суспільством».

Б

БАЗОВІ ЦІННОСТІ ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА – явища, процеси, норми життя, утвердження і розвиток яких мають найбільше значення для демократичного суспільства. Серед найважливіших з них: державність, добробут населення, національна безпека, відданість загальнолюдським цінностям, ідеалам свободи, відповідальність перед собою, своєю сім'єю та суспільством, послідовне утвердження демократичних засад розвитку суспільства, побудови правової держави, становлення громадянського суспільства.

БЕЗКОРИСЛИВА ПОЖЕРТВА – пожертва, що надається без сподівання донора в отриманні якоїсь побічної вигоди чи на повернення дару. При

здійсненні цього пожертвування донор не керується мотивами власної вигоди чи інтересу.

БІЖЕНЕЦЬ: той, хто в силу цілком обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознакою раси, віросповідання, громадянства, належності до певної соціальної групи або політичних переконань, перебуває за межами країни свого громадянства та не може, або в силу таких побоювань, не бажає скористатися захистом цієї країни. Термін також використовується в загальному значенні для будь-кого в становищі біженця, наприклад, для людей, що шукають притулку.

БІЛЛЬ ПРО ПРАВА: твердження в конституції про права людини або громадянські права, в якому перераховані заходи захисту від втручання з боку урядів. Дивіться також – Міжнародний білль про права людини.

БЛАГА – жертва чи привілей. Користь. Отримане від інших добро.

БЛАГОДІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ (*charitable activity*) – добровільна безкорислива діяльність благодійних організацій, що не передбачає одержання прибутків від цієї діяльності, в інтересах суспільства або окремих категорій осіб.

БЛАГОДІЙНА КОМПАНІЯ – компанія, заснована та зареєстрована тільки з благодійницькою метою.

БЛАГОДІЙНА МЕТА (*charitable purpose*) – мотиви дій окремих осіб або організацій на користь інших осіб або організацій, направлених на заповнення недостатності чогось у суспільстві.

БЛАГОДІЙНА ОРГАНІЗАЦІЯ (*charitable organization*) – недержавна організація, головною метою діяльності якої є здійснення благодійної діяльності в інтересах суспільства або окремих категорій осіб.

БЛАГОДІЙНА УСТАНОВА – в різних країнах організація, інституція, товариство чи траст, що засновані з метою сприяння загальному добробуту.

БЛАГОДІЙНИЙ – щедрий в підтримці знедолених. Похідне від благодійність.

БЛАГОДІЙНИЙ СТАТУС – статус, який надається законодавством держави чи регіону благодійній установі як визнання її функції корисною для громади, та, завдяки якому вона має право претендувати на податкові привілеї.

БЛАГОДІЙНИЦТВО, СОЦІАЛЬНЕ – організована громадою робота по соціальній інтеграції та загальному поліпшенню стану групи людей в суспільстві.

БЛАГОДІЙНІСТЬ – альтруїстична діяльність, спрямована на надання фінансової та іншої допомоги тим, хто її потребує, на поліпшення умов функціонування суспільства чи його частини.

БРАТСТВА – національно-релігійні громадські організації міщан та селян України кінця XVI–XVIII ст. Найбільшого поширення набули в містах, а згодом і селах Наддніпрянщини, Волині, Холмщини, Галичини, ряд братств існував і на Лівобережжі. Виникли у відповідь на посилення політики національного і релігійного утиску, яку проводила шляхетська Польща та католицька церква в Україні. Міські братства були аналогічні цеховим корпораціям і мали свої статuti.

БЛАГОДІЯННЯ – акт, метою якого є добробут інших. Добровільна щедрість.

БЮДЖЕТ (*budget*) – якомога повніший і точніший кошторис витрат і прибутків.

В

ВЕРВ – (від «верв» – вірьовка, ділянка землі, відмічена вірьовкою [мотузкою – ред.]) – назва общини в Древній Русі й в південних слов'ян.

ВИБОРИ – реалізація кожним громадянином свого невід'ємного права (в окремих країнах громадянського обов'язку) брати участь у формуванні представницьких органів державної влади та органів самоврядування або брати участь у формуванні виборчих органів політичних та громадських організацій.

ВИКОРИСТАННЯ НАЗВИ КОМПАНІЇ є значним та одним з найважливіших для роботи організації дарів. Компанія, що прилюдно підтримує організацію і надає їй право використати своє ім'я, вносить значний вклад в підвищення репутації організації (Канада).

ВИТРАТИ (*expenses*) – затрати, пов'язані з діяльністю організації або зі здійсненням програми.

ВІДРЯДЖЕННЯ – договір між фірмою та неприбутковою організацією про відрядження працівників фірми до організації в якості тимчасових робітників.

ВНЕСОК – матеріали, передані у власність організації чи установи, платня, зроблена для потреб організації. Надавач внеску – той, хто вносить внесок.

ВНЕСОК (*contribution*) – дар, пожертва у вигляді коштів, власності, послуги.

ВНЕСОК ОРГАНІЗАЦІЇ В ПРОЕКТ (*in-kind contribution*) – пожертва у вигляді обладнання, матеріалів, продовольства, іншого майна або послуг.

ВОЛОНТЕР (*volunteer*) – людина, яка добровільно, не маючи на меті отримання прибутку, займається діяльністю на користь суспільства.

Г

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ: як правило, описує процес зростаючої взаємозалежності та обміну між народами, зокрема, в економічній, соціальній і культурній сферах. Цей термін також використовується для визначення конкретної форми міжнародної інтеграції, спрямованих на виконання інтересів приватних можновладців, виробничих корпорацій і фінансових інститутів, тісно пов'язаних з впливовими державами.

ГОТІВКОВІ ПОЖЕРТВУВАННЯ – такий вид пожертвувань використовується для фінансування капітальних проектів організації або її діяльності. Готівкові пожертви можуть надаватись організації без конкретного спрямування.

ГРАНТ – авторизована благодійна пожертва чи присудження премії в готівковій формі.

ГРАНТ (*grant*) – субсидія, виділення організації або особі коштів на благодійну діяльність. Як правило, гранти, які представляють собою відносно великі суми коштів, призначені для досягнення конкретної мети. На відміну від позичених коштів, гранти не повинні бути погашені одержувачем. Гранти загального призначення забезпечують можливість функціонування неприбуткової організації і витрачаються на оплату адміністративних та інших витрат, пов'язаних з їхньою діяльністю. Цільові гранти надаються для здійснення тих чи інших проектів (науково-дослідних робіт, дослідно-конструкторських розробок та інше).

ГРАНТ, ПРОБЛЕМНИЙ – надається за умови, яку висуває компанія перед організацією. Компанія зобов'язує організацію отримати певну суму на проект від інших джерел, а сама надає певну суму гранту готівкою при виконання цього зобов'язання організацією.

ГРАНТ, ПЕРСПЕКТИВНИЙ – унікальний підхід, напрацьований королівським банком Канади. Це дарунок розміру річного прибутку на засновницький фонд організації, який би був отриманий організацією при вкладанні засновницького фонду, але грант надається на постійній основі впродовж значного періоду часу. Це є альтернатива благодійному наданню організації засновницького фонду, створена як метод, який дозволяє організації планувати свою діяльність наперед. В той же час, компанія має змогу перестати виплачувати ці кошти в разі зловживань ними.

ГРАНТ, СПІЛЬНИЙ – форма готівкового гранту. По таких програмах компанія обіцяє вносити суму, еквівалентну сумі внесків працівників компанії до благодійних організацій чи фондів.

ГРОМАДА – група людей, об'єднаних спільністю становища, інтересів і т. ін.

ГРОМАДСЬКІСТЬ – соціально активна частина суспільства, яка на добровільних засадах бере участь у суспільно-політичному житті країни. Діє як безпосередньо, так і через різноманітні об'єднання громадян.

ГРОМАДЯНСЬКА КУЛЬТУРА – сукупність духовних, моральних якостей, ціннісних орієнтацій та світоглядно-психологічних характеристик особистості. Складовими громадянської культури є громадянська освіченість, компетентність, активність, зрілість, досвід громадської діяльності.

ГРОМАДЯНСТВО: а) правові відносини між людиною і державою в результаті чого виникають взаємні права і зобов'язання або б) використовується для опису загальних відносин між громадянами і державою, до якої вони «належать», включаючи очікувані форми поведінки і відносин.

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО стосується громади. Суспільство, в якому громадяни добровільно та без тиску з боку владних органів згуртовують свої зусилля згідно свого права з метою досягнення загального добробуту, та без будь-якої політичної залежності чи політичних взаємин. До первісного завдання громадянського суспільства не входить боротьба за владу, хоч його діяльність може спрямовуватись супроти надмірної концентрації влади чи її зловживання.

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО – проміжне в суспільстві полотно асоціацій, бізнесів, церков, громадських груп, клубів, освітніх закладів та спілок, що знаходиться між сім'єю та державою.

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО – суспільство громадян з високим рівнем економічних, соціальних, політичних, культурних і моральних властивостей, яке утворює розвинені правові відносини з державою; суспільство рівноправних громадян, яке не залежить від держави, але взаємодіє з нею заради спільного блага.

Г.с. також є інтегрованим позначенням всієї сукупності існуючих у суспільстві відносин, які не є державно-політичними, такого боку життєдіяльності суспільства та окремих індивідів, який перебуває поза сферою впливу держави, за межами її директивного регулювання й регламентації. *Г.с.* – це механізм соціальної взаємодії, що складається з системи місцевого самоврядування, різноманітних об'єднань, суспільних рухів і публічної комунікації, місце

соціальних дій, відносно автономних від держави. Серед основних ознак громадянського суспільства можна навести такі: визнання в ролі головної цінності суспільства людини, її інтересів, прав, свобод; рівноправність і захищеність усіх форм власності; економічна свобода громадян та їх об'єднань, інших суб'єктів виробничих відносин у виборі форм і здійсненні підприємницької діяльності; свобода і добровільність праці на основі вільного вибору форм і видів трудової діяльності; надійна й ефективна система соціального захисту кожної людини; ідеологічна й політична свобода, наявність демократичних інститутів і механізмів, які забезпечують кожній людині можливість впливати на формування і здійснення державної політики.

ГРОМАДЯНСЬКІ ПРАВА – свободи і привілеї, що надаються громадянам унаслідок їх належності до тієї чи іншої держави і можуть бути різними в різних суспільствах та різних епохах. Це може бути право голосувати на виборах або домагатися свого обрання, право належного застосування закону, право захисту від політичної та соціальної дискримінації. Ідея Г.п. виростає від традиційного визнання прав людини (таких як рівність перед законом, свобода слова і совісті) до утвердження прав політичних (приміром права голосу на виборах) та соціальних (охорона здоров'я, пенсійне забезпечення тощо). Будь-які обмеження громадянських прав за ознаками статі, расової, класової чи релігійної приналежності розцінюються як порушення статусу громадянина, що суперечить ідеалам демократії. У правовому суспільстві розв'язання суперечок, що виникають у зв'язку із проблемою громадянських прав, є прерогативою суду і здійснюється на засадах конституційної законності.

ГУМАНІТАРНИЙ – спрямований на покращення добробуту людства незалежно від расових, релігійних, політичних та ін. відмінностей. Стосується, зокрема, допомоги, яка надається, щоб пом'якшити важке становище людей в час військового конфлікту.

Д

ДЕКЛАРАЦІЯ: документ, що викладає узгоджені принципи і стандарти, але він не є юридично обов'язковим. Конференції ООН, такі як Конференція ООН з прав людини у Відні 1993 року та Всесвітня конференція жінок у Пекіні 1995 року, як правило, видають два типи декларацій: один пишуть представники державних структур, а другий – неурядові організації (НУО). Генеральна Асамблея ООН часто видає впливові, але юридично не зобов'язуючі декларації.

ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ – явище і процес, що характеризуються розширенням прав і свобод громадян та їх об'єднань, активізацією участі народу в політичному житті та його впливом на прийняття державою управлінських рішень, посиленням контролю з боку суспільства за діяльністю держави.

ДЕМОКРАТІЯ – політичний лад, порядок здійснення влади, спосіб управління суспільними справами за участю та в інтересах народу; практичне втілення ідеалів свободи, справедливості, рівності можливостей, людських прав; соціальна активність, участь громадян в ухваленні та здійсненні суспільних рішень, у житті громади, розв’язанні проблем. *Д.* – це не лише формальне визнання народу джерелом влади, сувереном, стосовно якого влада відіграє обслуговуючу роль, не тільки переважне право більшості при ухваленні суспільних рішень, а й поважання прав і потреб меншості, загальне дотримання закону й конституційного порядку, чітке визначення політичних процедур, суспільних заходів, політичної комунікації за допомогою регламентів, толерантне, терпиме ставлення її учасників до інших думок і позицій, готовність до компромісу у вирішенні спірних питань. Ознакою *Д.* є участь громадян у формуванні органів державної влади, контролі за їх діяльністю, вплив на прийняття спільних для всіх рішень на засадах загального, рівного виборчого права і здійснення цього права у процедурах виборів, референдумів тощо, участь у розв’язанні суспільних проблем.

ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ: ідея, що уряд має виключне законне право визначати, що робити в рамках своєї юрисдикції. Міжнародні документи з прав людини встановлюють певні обмеження суверенітету, так само, як і членство в міжнародних організаціях, таких як ЄС.

ДИСКРИМІНАЦІЯ: будь-яка відмінність, виключення, обмеження прав, за такими ознаками, як раса, культура, етнічне походження, національність, сексуальна орієнтація, релігія, фізичні недоліки чи інші характеристики, що не відносяться до суті питання.

ДОБРОВІЛЬНА АГЕНЦІЯ ЧИ ОРГАНІЗАЦІЯ – (в Англії) неприбуткова неурядова структура чи юридична особа, що засновується та утримується тільки на основі добровільних внесків чи пропозицій, та є вільною від втручання чи контролю держави. Цей термін вживається для визначення організації, яка переважно надає безкоштовно робочий час чи послуги, на відміну від організації, що надає кошти.

ДОБРОВІЛЬНО – вільно, без заборони чи примусу, щось здійснити, зробити чи виконати; з власної ініціативи; з свободою вибору; зі згоди без вагань надати допомогу в вигляді коштів чи послуги.

ДОБРОВОЛЕЦЬ / ВОЛОНТЕР – людина, що виконує завдання чи надає послугу з власної волі.

ДОБРОДІЙНИЙ – активний в добрих справах.

ДОБРОДІЙНИК – той, хто здійснює дар для підтримки інших людей, це завжди дар на благодійницькі потреби.

ДОБРОЗИЧЛИВИЙ – філантропічний, благодійний та великодушний; той, що прагне добра для інших.

ДОБРОЗИЧЛИВІСТЬ – висловлення добрих намірів у широкому розумінні; окремий приклад такого ставлення.

ДОБРОЧИННІСТЬ – дарування коштів, здійснене з благодійницькою метою; грант, дар, премія чи вклад в благодійний заклад.

ДОВГОТРИВАЛИЙ РОЗВИТОК – розвиток суспільства, котрий передбачає на даному етапі збереження ресурсів, необхідних для майбутнього розвитку.

ДОГОВІР: (використовується як синонім конвенції та угоди); офіційна угода між державами, яка визначає і змінює їх взаємні обов'язки і зобов'язання. Коли держава ратифікує договір, який був прийнятий, статті цього договору стають частиною внутрішніх правових зобов'язань держави.

ДОНОР – той, хто здійснює пожертву.

ДОНОР (*donor*) – на сьогодні це поняття являє собою сукупність визначень трьох інших термінів: донорство, меценатство, спонсорство.

ДОНОРСТВО (*donation making*) – це організації, в місцях яких передбачено надання безповоротної фінансової, технічної допомоги на конкурсній основі.

ДОРАДНИЦТВО ТА КОНСУЛЬТАЦІЇ – форма благодійної діяльності підприємницької структури, яка безкоштовно надає дорадчі послуги через своїх працівників. Громадські організації часто створюють дорадчі комітети, куди входять представники компаній. Винагородою за таку форму послуги є висвітлення їх участі в комітетах, завдяки чому покращується репутація компанії.

ДОХОДИ – надходження до приватної організації з будь-якого джерела (особливо, якщо не зароблені безпосередньо).

Е

ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВА: зазвичай використовуються для опису права людини на безпечне, здорове і екологічно сприятливе середовище. Іноді використовуються для ідентифікації «прав», що має саме навколишнє середовище – в тому числі прав тварин, рослин і екосистем пережити наслідки людських дій.

ЕКОНОМІЧНІ ПРАВА: права, які стосуються виробництва, розвитку і управління матеріалами для задоволення життєвих потреб. Вони проголошені у Загальній декларації прав людини і захищаються Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права (МПЕСКП) та Європейською соціальною хартією.

ЕТИКА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ – нормативна основа діяльності органів виконавчої влади, що охоплює такі основні аспекти управління: фундаментальні права і свободи людини і громадянина; взаємні права та обов'язки державних службовців і громадян; раціональне співвідношення справедливості та ефективності, свободи і рівності.

Є

ЄВРОПЕЙСЬКА КОНВЕНЦІЯ ПРО ЗАПОБІГАННЯ ТОРТУРАМ ЧИ НЕЛЮДСЬКОМУ АБО ТАКОМУ, ЩО ПРИНИЖУЄ ГІДНІСТЬ, ПОВОДЖЕННЮ ЧИ ПОКАРАННЮ: регіональний договір у галузі прав людини, прийнятий в 1987 році Радою Європи, який направлений на запобігання різним порушенням щодо людей, затриманих органами державної влади, в таких місцях, як в'язниці, центри утримання під вартою для неповнолітніх, поліцейські дільниці, табори біженців або психіатричні лікарні.

ЄВРОПЕЙСЬКА КОНВЕНЦІЯ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД ЛЮДИНИ (ЄКПЛ): (Європейська Конвенція, Європейська Конвенція з прав людини), регіональний договір з прав людини, прийнятий в 1950 році Радою Європи. Всі держави-члени Ради Європи є учасниками ЄКПЛ, і очікується, що нові члени також повинні ратифікувати конвенцію при першій же можливості.

ЄВРОПЕЙСЬКА КУЛЬТУРНА КОНВЕНЦІЯ: (прийнята Радою Європи в 1954 році, набула чинності в 1955 році); регіональний договір, який складає офіційну основу для роботи Ради Європи з питань освіти, культури, спадщини, молоді та спорту. На додаток до Європейської Конвенції, Культурна Конвенція спрямована на захист європейської культури і розвиток взаємного розуміння та поваги до культурного розмаїття між різними народами.

ЄВРОПЕЙСЬКА СОЦІАЛЬНА ХАРТІЯ: (прийнята Радою Європи в 1962 році, переглянута у 1996 році); регіональний договір, який гарантує соціальні та економічні права людини; вона доповнює Європейську Конвенцію, яка, в основному, стосується цивільних і політичних прав.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОМІТЕТ З СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ: орган, відповідальний за контроль виконання державами Європейської соціальної хартії. Він складається з 15 незалежних і неупереджених експертів, які регулярно зустрічаються, щоб розглянути доповіді, представлені державами-членами Ради Європи, що підписали соціальну хартію.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПАРЛАМЕНТ: це парламентська установа Європейського Союзу, що обирається напяму. Парламент має два місця зібрання – у Страсбурзі та Брюсселі. Європейський парламент налічує 736 членів (ЧЄП).

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ (ЄС): економічний і політичний союз держав-членів, розташованих в Європі та схильних до регіональної інтеграції і соціального співробітництва. ЄС був створений підписанням Маастрихтського Трактату у 1993 році.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ: знаходиться в Страсбурзі, це наднаціональний суд, заснований Європейською Конвенцією з прав людини, він провадить правовий захист останньої інстанції для людей, які відчують, що їх права людини були порушені одним з членів Конвенції.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД СПРАВЕДЛИВОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СПІЛЬНОТ: (часто називають просто «Суд»); створений в 1952 році. Розташований в Люксембурзі, його робота полягає в тому, щоб переконатися, що законодавство ЄС тлумачиться і застосовується однаковою чином в усіх країнах ЄС, що закон є рівним для всіх. Він гарантує, наприклад, що національні суди не виносять різні рішення з однакових питань.

Ж

ЖЕНЕВСЬКІ КОНВЕНЦІЇ: чотири договори, прийняті в 1949 році Міжнародним комітетом Червоного Хреста (МКЧХ) в Женеві, Швейцарія. Вони встановлюють правила, які застосовуються у збройних конфліктах, зокрема по відношенню до лікування хворих і поранених солдатів, матросів і льотчиків, військовополонених і цивільних осіб, що перебувають під контролем противника.

ЖИТТЄВА ПОЗИЦІЯ: набір ідей, який допомагає нам зрозуміти світ і знайти сенс і значення життя; узагальнюючий вираз для будь-яких релігійних та альтернативних течій.

ЗАДАЧІ ТА ОРІЄНТИРИ (*guidelines*) – виклад основних завдань, пріоритетів та критеріїв фонду, на основі яких приймаються рішення про надання грантів та про порядок надання грантів.

ЗАПИТ ПРО АПЛІКАЦІЙНІ ФОРМИ (*request for proposals*) – документ, який пропонує організаціям надсилати заявки з конкретних програм і містить вказівки щодо оформлення заявок. Цей документ видається фондом, проміжною організацією або державним органом.

ЗАПОВІДАНИЙ ДАР (*bequest*) – кошти та/або майно дарувальника, які стають пожертвою після смерті останнього згідно з його вказівками.

ЗАПОВІТ, БЛАГОДІЙНИЙ – благодіяння через заповіт власності на потреби громади.

ЗАСНОВНИЦЬКИЙ ФОНД – постійний капітал фундації чи благодійного фонду, який закладається для виконання статутних цілей та який залишається недоторканим. Для благодійницьких цілей використовується тільки прибуток, отриманий від його комерційного вкладення. До нього також може відноситись майно, яке не приносить прибутків.

I

ІНВЕСТИЦІЯ – витрата коштів з метою отримання доходу чи купівля чогось, що має внутрішню вартість.

ІНВЕСТИЦІЯ, СОЦІАЛЬНА – цей підхід використовують бізнес-структури, що дарують свої послуги та матеріальні ресурси громаді, де розміщені їхні підприємства, або яка входить до території їх функціонування. Компанії можуть здійснювати ці інвестиції через надання грантів, через заохочення працівників до добровільної роботи в громаді, через надання грошових пожертв рівноцінних жертвам своїх працівників до неприбуткових організацій, через безповоротні дари майна, і навіть через абонування або позичання виконавчих працівників корпорації.

ІНСТИТУТ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА – форма організації і засіб здійснення спільної діяльності громадян, спрямованої на захист власних прав та інтересів. І.г.с. можуть бути формальними і неформальними, до них відносять: громадян та їх групи, громадські організації, політичні партії, професійні спілки, організації роботодавців, благодійні організації, творчі спілки, релігійні організації, засоби масової інформації, самоврядні територіальні громади, органи самоорганізації населення, трудові і навчальні колективи та ін.

К

КАПІТАЛЬНА КАМПАНІЯ – діяльність по зборі коштів на капітальні проекти, такі як капітальне будівництво, відбудова чи перебудова будівель. У деяких випадках кампанія ставить за мету створення капітального фонду (засновницького фонду), який буде інвестовано з використанням тільки доходів на нього.

КАПІТАЛЬНІ ФОНДИ – капітальні фонди виділяються на підтримку таких проектів як будівництво, обладнання, переобладнання, відбудова та реконструкція будівель. Фонди, призначені для специфічних цілей чи проектів повинні використовуватись відповідно.

КОНСУЛЬТАЦІЇ З ГРОМАДСЬКІСТЮ – форма залучення громадян до участі в управлінні державними справами, надання їм можливості вільного доступу до інформації про діяльність органів державної влади, засіб забезпечення відкритості та прозорості діяльності цих органів. *К.з.* проводяться з питань, що стосуються суспільно-економічного розвитку держави та життєвих інтересів широких верств населення. В обов'язковому порядку проводяться *К.з.* щодо: проектів нормативно-правових актів, які стосуються прав, свобод і законних інтересів громадян, проектів державних і регіональних програм економічного, соціального і культурного розвитку, рішень щодо ходу їх виконання, звітів головних розпорядників коштів Державного бюджету України про витрачання бюджетних коштів за минулий рік; інформації про роботу Кабінету Міністрів України, центральних і місцевих органів виконавчої влади. *К.з.* найчастіше проводяться у формі публічного громадського обговорення (безпосередня форма) та вивчення громадської думки (опосередкована форма). Результати проведення *К.з.* враховуються органами влади під час прийняття остаточних рішень або в подальшій роботі з їх реалізації.

КОНЦЕПТУАЛЬНЕ БАЧЕННЯ (*vision*) – усвідомлення організацією своїх цілей у довгостроковій перспективі, її місця у цьому світі і можливостей впливати на зміни, які відбуваються, а також головна мета організації у її власному сприйнятті та оцінка власних можливостей.

КОРІННІ НАРОДИ: визначаються як за територіальною приналежністю, так і за будь-якими своїми притаманними характеристиками. Вони постраждали від колонізації, завжди займають маргінальне становище у своїх державах і часто ведуть племінний спосіб життя. Багато корінних народів домагаються визнання свого статусу, як окремих народів, включаючи право на самовизнання і право контролювати розвиток своїх суспільств. Декларація Організації Об'єднаних Націй про права корінних народів, 2007.

КОРПОРАТИВНА ПРОГРАМА ФІЛАНТРОПІЇ – програма надання грантів, яку розроблює та адмініструє прибуткове підприємство. Ці програми не мають

постійного засновницького фонду та річний розмір грантів, в основному, залежить від прибутку корпорації.

КОРПОРАТИВНЕ ДАРУВАННЯ (*corporate giving*) – комерційні корпорації та акціонерні товариства нерідко воліють виділяти кошти шляхом заснування фондів або здійснення благодійних програм або того й іншого.

КОШТИ НЕОБМЕЖЕНОГО КОРИСТУВАННЯ (*unrestricted funds*) – кошти, призначення яких джерело фінансування не визначає. До тих пір, поки організація не відмовилась від своєї благодійної місії, вона може використовувати ці кошти за власним розсудом.

КОШТИ ОБМЕЖЕНОГО КОРИСТУВАННЯ (*restricted funds*) – кошти, на витрату яких накладені певні обмеження і якими організація не може користуватися виключно за власним розсудом.

КУЛЬТУРНІ ПРАВА: право зберігати свою культурну ідентичність і розвиток.

Л

ЛИСТ-ЗАПИТ (*letter of inquiry*) – лист, який містить короткі відомості про діяльність організації та про фінансову допомогу, яку організація бажала б отримати. Лист є попереднім запитом і надсилається до фонду з метою з'ясування наскільки фонд зацікавлений у розгляданні офіційного запиту.

ЛОБІЮВАННЯ (*lobbying*) – спроби впливу на державний орган з метою сприяти – або, навпаки, перешкодити – прийняттю того чи іншого законодавчого акту.

М

МАРКЕТИНГ благодійного спрямування – вид маркетингу, який використовується бізнес структурою, та завдяки якому укладається договір з благодійною організацією на продаж нею товарів чи послуг фірми. За кожен проданий примірник фірма зобов'язується надати допомогу тим, хто потребує благодійництва.

МАРКЕТИНГОВИЙ ЗАХІД – форма спонсорства, коли компанія закликає громадян взяти участь у якомусь заході з подальшим переданням коштів, зібраних завдяки цьому заходу, на благодійні цілі. Цей метод допомагає поєднати бажання компанії повідомити про себе, як соціально-відповідальну фірму, з потребами благодійної організації чи соціально незахищених верств.

МЕЖІ ДЕМОКРАТІЇ – умови, за яких демократія перестає бути засобом розв'язання проблем життя. Демократії не може бути у надзвичайних ситуаціях, коли слід блискавично приймати і здійснювати рішення, від яких

залежать життя і безпека людей. Такі ситуації передбачені в конституціях і законодавстві всіх демократичних країн. У будь-якому разі надзвичайний стан є станом тимчасовим і обмеженим, після якого постає необхідність відновлення нормального способу існування. За демократії людина є господарем ще не прийнятого рішення, а щодо прийнятого – вона залишається слухняним виконавцем. Нічим не обмежена демократія перестає бути справжньою демократією.

МЕНЕДЖЕР ПРОГРАМИ (*program officer/manager*) – особа, якій доручено керівництво конкретною програмою або нагляд за ходом її виконання.

МЕРЕЖІ ОРГАНІЗАЦІЙ, що мають інститут персонального членства базуються на горизонтальних зв'язках між організаціями, що мають інститут персонального членства. До них відносяться офіційно зареєстровані парасолькові організації чи консорціуми, неформальні інформаційні мережі, які здійснюють обмін інформацією та співпрацюють в своїй галузі, також рухи по широкій підтримці організацій, до яких входять поряд з неурядовими організаціями тільки окремі фахівці та активісти.

МЕЦЕНАТСТВО – опікування культурою за власної щедроти. Характеризується безпосередньою дією, тобто, не здійснюється, як правило, через посередницькі структури, котрі можуть гальмувати чи розсіювати його ефект.

МЕЦЕНАТСТВО (*patronage*) – це благочинна допомога фізичних осіб на добровільній безповоротній основі.

МІЖКУЛЬТУРНИЙ: відноситься до взаємозалежності і взаємодії різних мовних та етнічних громад. Міжкультурний перспектива вимагає від нас визнати, що реальність є складною, комплексною і динамічною, і що взаємодія є невід'ємною частиною всього життя і культури.

МІЖНАРОДНИЙ ПАКТ ПРО ГРОМАДЯНСЬКІ І ПОЛІТИЧНІ ПРАВА (МПГПП): (прийнятий в 1966 році, набув чинності в 1976 році), один з ключових міжнародних договорів з прав людини, МПГПП декларує, що всі люди мають широке коло громадянських і політичних прав, і встановлює способи контролю за повагою до них з боку держав-членів.

МІЖНАРОДНИЙ ПАКТ ПРО ЕКОНОМІЧНІ, СОЦІАЛЬНІ І КУЛЬТУРНІ ПРАВА (МПЕСКП): (прийнятий в 1966 році, набув чинності в 1976 році), один з ключових міжнародних договорів з прав людини, МПЕСКП проголошує, що всі люди мають широкий спектр економічних, соціальних і культурних прав.

МІЖНАРОДНИЙ СУД СПРАВЕДЛИВОСТІ (МСС): (Всесвітній суд); є основним судовим органом Організації Об'єднаних Націй. Він знаходиться в Гаазі, Нідерланди, його основні функції – врегулювання правових спорів, представлених йому державами, і надання консультативних висновків з юридичних питань, переданих йому належним чином уповноваженими міжнародними органами, відомствами та Генеральною Асамблеєю ООН. (МСС не слід плутати з Міжнародний кримінальний судом.)

МІЖУРЯДОВІ ОРГАНІЗАЦІЇ (МУО): організації, що спонсоруються урядами ряду країн, які прагнуть координувати свої зусилля. Організація Об'єднаних Націй є міжнародною МУО. Деякі МУО є регіональними, наприклад, Рада Європи, Організація африканської єдності, деякі з них - альянсами, наприклад, Організація Північноатлантичного договору (НАТО), а деякі створені для певної мети, наприклад, Міжнародна організація з міграції (МОМ).

МІСІЯ (*mission*) – суть організації, сенс її існування, основні принципи та шляхи досягнення встановлених цілей.

Н

НАДХОДЖЕННЯ – дохід приватної організації з будь-якого джерела.

НАТУРАЛЬНИЙ ВКЛАД – передача в дар обладнання, товарів чи майна неприбутковим організаціям на відміну від фінансового гранту. Деякі підприємницькі структури надають у вигляді натурального вкладу приміщення у своїх офісах чи робочий час працівників.

НЕПІДПРИЄМНИЦЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ (*non-profit organization*) – юридична особа утворена за ініціативою особи або групи осіб, заснована на членстві або виділенні майна з метою забезпечення особистих прав учасників чи третіх осіб і основною метою якої не є отримання прибутку.

НЕПРИБУТКОВИЙ – той, що не планує отримання прибутку. Це один з критеріїв, який використовують для того, щоб відокремити благодійницьку діяльність від комерційної, що дає право на отримання податкових привілеїв.

НЕПРИБУТКОВА ОРГАНІЗАЦІЯ (у США) – приватна асоціація, корпорація чи фундація, котра визнає принцип заборони на розподіл, юридичну норму, що не дозволяє розподіл прибутків чи доходів організації між її працівниками чи засновниками. За слідування цій нормі організація отримує право на особливий статус у законодавстві країни. Неприбуткові організації засновуються та працюють з метою сприяння добробуту суспільства. До цієї категорії належать зареєстровані благодійні організації, правозахисні групи, дослідницькі організації, професійні та інші об'єднання громадян. Усі благодійні організації є неприбутковими, але не усі неприбуткові організації є благодійними.

НЕУРЯДОВА ОРГАНІЗАЦІЯ – організація, що діє з метою розвитку, допомоги знедоленим, освіти та захисту прав у країнах третього світу.

НЕУРЯДОВА ОРГАНІЗАЦІЯ – приватна міжнародна організація (на відміну від міжнародної міжурядової організації), створена у формі єдиної асоціації чи федерації різних національних організацій. Найважливіші НУО отримують консультативний статус в Організації Об'єднаних Націй, чи її підструктурах та регіональних представництвах.

НЕУРЯДОВА ОРГАНІЗАЦІЯ (НУО). *НУО* – це групи, які працюють на всіх рівнях: місцевому, регіональному, національному та міжнародному. Ці організації виконують важливі громадські завдання, багато з них постійно займаються лобіюванням, деякі з них є парасольковими організаціями, які створені, щоб захищати інтереси своїх членів. (визначення Організації Об'єднаних Націй).

НЕУРЯДОВА ОРГАНІЗАЦІЯ може бути визначена як добровільна організація, що працює з громадянами або від їхнього імені. Вона фокусує свою роботу та заходи на проблемах, які не є прерогативними для її персоналу, та людях, які не входять до складу працівників цієї організації. Неурядові організації мають тісні зв'язки з об'єднаннями громадян, вони надають їм консультації чи фінансову допомогу в якості посередників. Організаційно *НУО* можуть відрізнятися від об'єднань громадян тим, що вони мають адміністративну ієрархію, та не мають підзвітності перед об'єднаннями громадян. Дуже часто ці поняття змішані.

НЕУРЯДОВІ ОРГАНІЗАЦІЇ (*НУО*): організації, створені задля того, щоб бути незалежними від уряду, як правило, з ціллю лобіювання, благодійності або з активістською роллю. Деякі з них – великі і міжнародні, наприклад, Червоний Хрест, Міжнародна Амністія, скаутський рух, Варта з прав людини, Європейський молодіжний форум. Інші можуть бути невеликими і локальними, наприклад, організація з прав людей з обмеженими можливостями в конкретному місті; коаліція заохочення прав жінок в одному таборі біженців. Ви можете знайти НУО вашої країни в базі даних Ради Європи, <http://ngo-coe.org>

НИЗОВА ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ – організація, що завжди працює на місцевому або комунальному рівні. До її функцій входить надання послуг чи втілення проектів на окремій території чи для потреб окремої комуни, де вона базується.

О

ОБ'ЄДНАННЯ ГРОМАДЯН може бути визначене, як демократична організація, що представляє інтереси своїх членів та є підзвітною перед ними (термін ООН).

ОДЕРЖУВАЧ ГРАНТУ (*donee, grantee*) – реципієнт, особа або організація, яка одержує субсидію, грант.

ОРГАНІЗАЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА – це зареєстровані відповідно до чинного законодавства громадські організації, професійні спілки, організації роботодавців, благодійні організації, релігійні організації, творчі спілки та інші організації, діяльність яких не пов'язана із здійсненням владних повноважень і отриманням прибутку з метою його розподілу.

ОРГАНІЗАЦІЯ ЗА КОДОМ 501(c)(3) – цей код присуджується внутрішньою податковою службою США та по ньому визначаються неприбуткові, благодійні, неоподатковувані організації. До цих організацій належать публічні фундації, приватні фундації прямої дії та приватні благодійні фундації.

ОРГАНІЗАЦІЯ З БЕЗПЕКИ І СПІВРОБІТНИЦТВА В ЄВРОПІ (ОБСЄ): орієнтована на безпеку міждержавна організація, що об'єднує практично всі країни Європи та Центральної Азії, Сполучені Штати і Канаду. Її мандат включає в себе такі питання, як контроль за озброєнням, права людини, свобода преси і справедливі вибори.

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ: міжнародна міждержавна організація (МУО), заснована в 1945 році після Другої світової війни з метою підтримки міжнародного миру і безпеки, розвитку дружніх відносин між державами та сприяння соціальному прогресу, поліпшенню умов життя та прав людини.

ОЦІНКА (*evaluation*) – визначення відносного успіху або невдачі програми.

II

ПІКЛУВАЛЬНИК. РАДА ДИРЕКТОРІВ (*trustee, board of directors*) – центральний керівний орган неприбуткової організації (інколи іменований «рада піклувальників»). Забезпечує загальне керівництво і приймає рішення щодо програмних і фінансових питань.

ПОЖЕРТВА (*donation, contribution, gift*) – дар, благодійний внесок.

ПОДАТКИ, ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД – звільнення від оподаткування. Внутрішній податковий кодекс США стверджує, що всі організації, що діють на благо суспільства, як протидія тим, що діють для задоволення особистих інтересів, звільняються від федерального податку на прибуток. Щоб неприбуткова організація, корпорація чи фонд отримала звільнення від оподаткування, їй потрібно відповідати вимогам, встановленим чинним законодавством.

ПОДАТКИ, ВІДРАХУВАННЯ – відрахування вартості майна, відданого на благодійництво, з загальної суми податків благодійника. Якщо юридична особа, звільнена від оподаткування, є гідним отримувачем благодійного пожертвування, то благодійник має право відрахувати суму пожертвувань з суми податків на прибуток, нерухоме майно, дар чи заповіт.

ПОДАТКОВА ПІЛЬГА – привілей щодо сплати податків; офіційне скорочення податкових зобов'язань як заохочення до благодійництва через податкову систему.

ПОЖЕРТВА – дар, який отримувачу не потрібно компенсувати.

ПОКРОВИТЕЛЬ – людина, яка бере під свою опіку та захист іншу людину, справу, фундацію чи організацію. Те ж, що й меценат.

ПОРУКА – засіб, завдяки якому компанія бере зобов'язання надати великий обсяг допомоги, але не дає конкретної фінансової допомоги доти, доки в неї не з'являться дані кошти або не виникне в них потреба.

ПРЕТЕНДЕНТ НА ОТРИМАННЯ ГРАНТУ (*applicant*) – організація, яка звертається до фонду з офіційним проханням про виділення коштів. У разі задоволення прохання організація іменується грантистом.

ПРИБУТОК – користь будь-якого виду, отримана через різницю між ціною та вартістю.

ПРОГРАМНА ГАЛУЗЬ (*programme area*) – галузь, у якій організація-донор має інтерес та надає для неї кошти, наприклад, дослідження у галузі медицини, стипендії, мистецтво тощо.

ПРОГРАМНА ІНВЕСТИЦІЯ – позика чи інша інвестиція (на відміну від гранту), зроблена фундацією чи корпоративною програмою філантропії до іншої організації (включаючи прибуткове підприємство), на проект, який відповідає статутним цілям та інтересам благодійника. Програмну інвестицію здійснюють з відновлюючого фонду; фундація чи корпорація загалом очікує, що ці гроші будуть повернуті назад з процентами чи іншою формою прибутку, принаймні, по поточних ставках ринку. Потім ці гроші використовуються на подальші програмні інвестиції.

ПРОМІЖНА ОРГАНІЗАЦІЯ (*pass-through organization*) – установа, яка організовує проходження коштів від інших джерел, які направляються окремим особам або призначені для здійснення тих чи інших програм. Такі організації являють собою фонди або державні організації.

ПРОФСПІЛКА: асоціація працівників у певній галузі торгівлі або виробництва, яка піклується про спільні інтереси трудящих, наприклад, поліпшення умов праці. Право створювати і вступати до профспілок, а також право на колективні переговори по заробітній платі – є широко визнаними правами людини.

ПУБЛІЧНІСТЬ – загальний принцип суспільного управління, який означає відкритість та прозорість функціонування його суб'єктів, забезпечує їх взаємозв'язок та зв'язок із суспільством, громадянами. Принцип П. схожий до принципу гласності, але за охопленням явищ є значно ширшим від останнього, зокрема він: передбачає відкритість влади, прозорість діяльності її апарату, право впливу громадян на діяльність органів влади, врахування думки громадськості при прийнятті суспільно важливих рішень, громадський контроль за діяльністю управлінського апарату та інші види контролю за дотриманням конституційно закріплених інтересів суспільства, прав і свобод громадян.

Р

РАДА БЕЗПЕКИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ (РБ ООН): один з головних органів Організації Об'єднаних Націй, що відповідає за підтримку міжнародного миру і безпеки. Він має 5 постійних членів, кожен з яких має право накласти вето на будь-яке рішення Ради Безпеки, і 10 непостійних членів. **Рада Європи:** заснована в 1949 році для захисту та поширення прав людини, демократії та верховенства закону. Сьогодні до неї входять 47 держав-членів, які охоплюють практично весь європейський континент. Штаб-квартира знаходиться у Страсбурзі.

РАДА З ПРАВ ЛЮДИНИ: міжурядовий орган в системі ООН, що складається з 47 держав, і відповідає за заохочення і захист прав людини по всьому світу. Рада була створена Генеральною Асамблеєю ООН у березні 2006 року на заміну Комісії з прав людини, і її основною метою є реагування на ситуації порушення прав людини і винесення відповідних рекомендацій

РАМКОВА КОНВЕНЦІЯ: конвенція, яка встановлює принципи і норми, за якими будуть продовжені міжнародні дії, і встановлює порядок ведення переговорів для прийняття більш конкретних заходів, необхідних для вирішення питання.

РАТИФІКАЦІЯ, РАТИФІКУВАТИ: процес, при якому законодавчий орган держави підтверджує наміри уряду шляхом підписання договору; формальна процедура, за допомогою якої держава бере на себе зобов'язання за договором після його прийняття. Після ратифікації держава стає учасником договору.

РЕГУЛЯРНІ ІНВЕСТИЦІЇ задля підтримки діяльності організації (*endowment funds*) – певна сума коштів, призначена слугувати джерелом прибутку для організації або джерелом фінансування однієї з програм, які здійснює організація. Сама сума, як правило, залишається неторканою, адже витрачаються лише нараховані відсотки.

РІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ (*annual giving*) – створення системи отримання пожертвувань від приватних осіб на річній основі, яка передбачає заходи щодо залучення нових донорів та заохочення дотеперішніх донорів до поновлення та/або збільшення розмірів грантів. Планування та реалізацію річного забезпечення часто називають «річною кампанією».

РІЧНИЙ ЗВІТ (*annual report*) – звіт про фінансове положення організації, її діяльність та стан програми. Звіти публікуються організацією щорічно. Звичайно звіт направляється членам ради директорів, організаціям із подібною діяльністю, організаціям та особам, які здійснюють пожертви та є джерелами фінансування, штатним співробітникам організації.

РОБОЧІ ФОНДИ використовуються для фінансування поточної діяльності чи окремих проектів організації. Фонди, призначені для фінансування окремих завдань чи проектів організації повинні використовуватись згідно з призначенням.

С

СПОНСОР – той, хто частково чи повністю надає кошти на благодійний проект.

СПОНСОРСТВО – у контексті філантропії є формою прямого доходу. Суть його полягає в продажу рекламної цінності проекту неурядової організації бізнесу, який може використати її для своїх власних рекламних цілей чи для створення громадського іміджу. В цьому значенні слово спонсорство є купівля чи продаж проекту, та в ідеалі має дуже мало або нічого спільного з філантропією. Спонсорство в рекламній частині бюджету компанії повинне мати для неї наочний зиск.

СПОНСОРСТВО – пропонування чи надання фінансів для благодійного проекту в повному об'ємі чи частково.

СПОНСОРСТВО (*sponsorship*) – це конкретна допомога юридичних та фізичних осіб на певних умовах.

СПОНСОРУВАТИ – надавати частково чи повністю кошти на благодійний проект.

СУСПІЛЬНИЙ ДОБРОБУТ – підвищення соціального рівня окремих верств суспільства через роботу, організовану громадськістю.

Т

ТЕХНІЧНА ДОПОМОГА – робоча чи адміністративна допомога, що надається неприбутковим організаціям. Може включати допомогу по збору коштів, плануванню бюджету та програм, юридичні консультації, маркетинг, та іншу адміністративну підтримку. Допомога може надаватись безпосередньо фундацією чи працівником бізнес структури, або в вигляді гранту, яким сплачується дана послуга, здійснена зовнішнім консультантом.

ТОВАРИСТВО ВЗАЄМОДОПОМОГИ – добровільне об'єднання людей, які за допомогою регулярних внесків забезпечують собі майбутні привілеї в випадку хвороби, старості та ін.

ТОЛЕРАНТНІСТЬ (від лат. *tolerantia* – «стійкість, витривалість»; «терпимість»; «допуск») – у загальному розумінні слова, – це «допустиме відхилення». Протилежність толерантності – це нетерпимість. Толерантність потрібно відрізняти від пасивної добровільності (адже таке пасивне прийняття не виражає позитивного значення судження, і не формує протилежності відхиленню) і від синкретизму. Через багатоаспектність феномену «толерантності» у теорії сучасного наукового знання мають місце різні підходи до розуміння цього феномену. Філософський аспект пропонує розгляд толерантності як готовності постійно і з гідністю сприймати особистість, річ або подію, як терпіння, терпимість, витримка, примирення. Політичний контекст centruє увагу на повазі до свободи іншої людини, її поглядів, думок, поведінки. Соціологія трактує толерантність як милостивість, делікатність, прихильність до іншого тощо. У загальнопедагогічному контексті толерантність трактується як готовність прийняти інших такими, якими вони є, і взаємодіяти з ними на засадах згоди і порозуміння.

ТРАСТ (благодійне довірче товариство) у Сполученому Королівстві – це довірче товариство, засноване з метою покращення стану суспільства, наприклад, сприяння дослідницькій діяльності, освіті, мистецтву чи соціальному добробуту. Сюди ж відноситься договір передачі майна чи довіряння його іншим особам для того, щоб вони використовували та розміщували його з благодійницькою метою, тобто з метою покращення життя інших людей, при цьому без отримання для себе якоїсь побічної вигоди.

ТРЕТІЙ/НЕЗАЛЕЖНИЙ СЕКТОР (*third/independent sector*) – до третього сектору відносять неприємницькі організації, основною метою яких не є отримання прибутку, у тому числі фонди, благодійні організації та корпорації, які здійснюють програми безплатного виділення коштів, сфера діяльності яких

охоплює найрізноманітніші галузі – мистецтво, охорону навколишнього середовища, охорону здоров'я, соціальні послуги, права людини, права за мир, громадянські права, освіту.

У

УЧАСТЬ ГРОМАДСЬКОСТІ – широкий спектр прямих і непрямих форм участі представників громадськості в прийнятті управлінських рішень. У.г. сприяє цінному обміну інформацією між владою та громадянами, завдяки чому політики й державні службовці більше дізнаються про вплив своїх рішень, зокрема на людей та їх групи, погляди й інтереси яких могли б залишитися непоміченими.

Ф

ФАНДРЕЙЗИНГ / ЗБИРАННЯ КОШТІВ – акт збирання пожертвувань чи пошук коштів на користь благодійного заходу чи інституції.

ФАНДРЕЙЗИНГ (fundraising) – комплекс взаємопов'язаних заходів, направлених на залучення різноманітних ресурсів, необхідних організації для реалізації її місії; подання запитів на отримання коштів на благодійні або суспільно–корисні цілі.

ФЕДЕРАТИВНЕ ЗВЕРНЕННЯ – спосіб спільного отримання фондів через об'єднання неприбуткових організацій в федерацію, тобто, зібрання всіх звернень на фінансування в один пакет. Таким чином, скорочується кількість звернень в рамках однієї громади. Типовим прикладом такого об'єднання є спільні ініціативи неприбуткових організацій для вирішення проблем певного прошарку населення, або проблем в окремій сфері: охороні здоров'я, соціальній.

ФІЛАНТРОП – той, хто незацікавлено віддає значні кошти на вирішення окремих проблем.

ФІЛАНТРОПІЧНИЙ – той, що демонструє або представляє філантропію; благодійний; доброзичливий; гуманний.

ФІЛАНТРОПІЧНИЙ – той, що має зацікавленість в загальному людському добробуті, а саме той, що здійснює широкомасштабні дари до благодійницьких установ, жертвує статутний фонд для інституцій, що слугують покращенню життя людей. Благодійний – той, що віддає гроші та іншу допомогу по потребі. Альтруїстичний – той, хто ставить добробут інших попереду власних інтересів. Термін підкреслює значення протилежне егоїстичному.

ФІЛАНТРОПІЯ – любов до людей, доброзичливість до людини взагалі. Покращення добробуту ближніх.

ФІЛАНТРОПІЯ – термін вживається для визначення організованих акцій, що здійснюються з метою покращення добробуту інших людей.

ФІЛАНТРОПІЯ, сучасна – це процес передання дарів, послуг, грошей та часу з альтруїстичних переконань, який визнається державою як той, що повністю і виключно здійснюється з альтруїстичною метою.

ФІЛАНТРОПІЯ (philanthropy) букв, «любов до людей, людства». Призначенням філантропії є сприяння загальному розвитку суспільства. Здебільшого філантропія направлена на підтримку діяльності, яка несе блага великій кількості людей.

ФОНД (foundation) – недержавна організація, яка надає гранти на благодійну або суспільну діяльність. У багатьох країнах слово «фонд» має більш широке тлумачення – для того, щоб вважатися фондом, організації достатньо брати участь у суспільній діяльності або шляхом надання грантів або здійснюючи відповідні програми. У США фондами вважаються лише організації, які надають гранти.

ФУНДАЦІЯ (фонд) – згідно із визнаним міжнародним визначенням, це – неурядова неприбуткова структура, котра має свій засновницький фонд, та керується радою опікунів чи директорів, яка створена для служіння загальному добробуту. Фундації є основними інституціями на заході, через які приватні кошти та інші ресурси передаються громаді. Їх юридичний статус та значення для суспільства є різними в кожній країні. В Англії та Уельсі еквівалентом терміну фундація є термін благодійна установа. Фундації відіграють важливу роль в таких країнах як: Сполучені Штати Америки, Німеччина, Нідерланди, Скандинавські країни, Іспанія та Італія. Для Франції та інших країн Європи їхнє значення менше. У деяких країнах їхня діяльність регулюється статутним правом, в інших – загальним правом або судом. У деяких країнах фундація не може бути створена без попереднього дозволу державних органів.

ФУНДАЦІЯ ПРЯМОЇ ДІЇ – фундація, первісною метою якої є проведення наукових досліджень, програм соціального захисту та виконання інших функцій, які визначаються її статутними документами або керівними органами. Інколи вона надає гранти, але їх розмір малий відносно коштів, що витрачаються на її безпосереднє функціонування.

ФУНДАЦІЯ, КОМУНАЛЬНА – організація, яка надає гранти на благодійні цілі тільки в окремому регіоні чи для потреб окремої комуни. Кошти, в основному, формуються через внески від різних донорів, та розміщуються в незалежно адміністрованих засновницьких фондах, завдяки комерційному використанню яких отримується прибуток, та використовується на надання грантів.

ФУНДАЦІЯ, КОРПОРАТИВНА – приватна фундація, грантовий фонд якої формується в першу чергу з внесків прибуткової бізнес-структури. Корпоративна фундація може підтримувати тісний зв'язок з компанією-донором, але це є незалежна фундація зі своїм засновницьким фондом, яка керується тими ж законами та нормативними актами, що й інші приватні фундації.

ФУНДАЦІЯ, ПРИВАТНА – (в США) неурядова неприбуткова організація з фондом, який формується, як правило, з одного джерела, та програмою, що адмініструється власними опікунами чи директорами, котра була заснована для проведення чи підтримки соціально-спрямованої, освітньої, релігійної, чи іншої благодійницької діяльності, та яка слугує загальному добробуту, в першу чергу, через надання пожертв. Приватна фундація звільняється від оподаткування.

ФУНДАЦІЯ, ПУБЛІЧНА – приватна фундація, створена урядовою структурою, внаслідок чого фонди для її роботи надаються з державних джерел, але вона керована законодавством для приватних організацій.

ФУНКЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА – основні напрями діяльності інститутів громадянського суспільства та їх впливу на суспільне життя. Інститути громадянського суспільства: по-перше, є засобом самовираження індивідів, їх самоорганізації та самостійної реалізації ними власних інтересів, розв'язують самотужки або на рівні місцевого самоврядування значну частину суспільно-важливих питань, полегшуючи виконання державою її функцій; по-друге, виступають гарантом непорушності особистих прав громадян, дають їм впевненість у своїх силах, слугують опорою в їх можливому протистоянні з державою, формують «соціальний капітал», здатний до кооперації та ефективних солідарних дій; по-третє, систематизують, впорядковують, надають урегульованості протестам і вимогам людей, які в іншому випадку могли б мати руйнівний характер, і в такий спосіб створюють сприятливі умови для функціонування демократичної влади; по-четверте, виконують функцію захисту інтересів певної групи в її протиборстві з іншими групами інтересів, завдяки чому кожна група отримує шанс бути почутою владою.

X

ХАРТІЯ (лат. *charta*, від грец. *χάρτης* – папір, грамота), у Середньовіччя й Новий час – назва деяких документів публічно-правового характеру (конституцій та інших актів), у яких знайшли відображення політичні вимоги соціальних шарів та класів. У наш час у міжнародному праві хартія – це правовий акт, що не має обов'язкової сили, за змістом майже завжди є декларацією і формулює загальні принципи й цілі будь-яких міжнародних домовленостей.

ХОЛІЗМ – (з грец. ὅλος (holos) – цілий, увесь) – «філософія цілісності» – напрям у сучасній західноєвропейській філософії, який розглядає цілісність світу як наслідок творчої еволюції, що спрямовується нематеріальним і непізнаним «фактором цілісності». Поняття голізму було введено південно-африканським військовим та державним діячем Яном Смутсом у книзі *«Еволюція особистості»* (1926). Холізм як вчення було засновано Джоном Скоттом Холдейном у книзі *«Філософські основи біології»* (1931).

ХРИСТИЯНСТВО (від грец. Χριστός – «Помазанник», «Месія») – один із напрямів єдинобожжя. Поряд з ісламом та буддизмом входить до числа трьох світових релігій. Характерною рисою християнства, яка вирізняє його серед інших напрямів єдинобожжя, є віра в Ісуса Христа як втілення і прояв Бога заради спасіння всього людства і людського суспільства і настанови в істині. На відміну від християнства, іслам та юдаїзм не визнають Ісуса Христа як одну з іпостасей Всевишнього. Одна з авраамічних релігій (семітського походження, також юдаїзм, іслам). Хрест – символ християнства. Християнство зародилося на сході Римської імперії (території сучасного Ізраїлю, в Палестині) у I столітті. Християнська церква, як фактично єдина географічно-адміністративна спільнота, проіснувала приблизно до 484 року, хоча з кінця I століття в ній виникали різні секти, протистояння. Остаточний розкол Християнської Церкви на Східну (Православ'я) та Західну (Католицизм) відбувся 1054 року, у 1517 р. виник Протестантизм – 3 основне розгалуження в християнстві. В наш час християнство – найпоширеніша у світі релігія, – його дотримуються близько 2,2 млрд осіб, що становить понад 1/3 людства. Християнство посідає 1-ше місце у світі за географічним поширенням, тобто майже в кожній країні світу є хоча б одна християнська громада.

Ц

ЦЕНЗУРА – контроль за змістом і поширенням інформації з метою обмеження або недопущення її поширення. У широкому розумінні, цензура зазвичай притаманна владі, у більш вузькому – власнику підприємства чи організації. Цензура є невід'ємною рисою диктатури та інших авторитарних політичних систем, поширена у країнах з релігійним устроєм держави. Цензурі можуть піддаватись як окремі носії інформації – друкована продукція, вебресурси, музичні і сценічні твори, твори образотворчого мистецтва, кіно-, фотоматеріали, радіо і телебачення, певні слова чи ідеї, публічний вияв думок чи творчість окремого індивіда так і саме потенційне середовище поширення інформації: мережа Internet та її сервіси, друкарні, приватне листування, доноси та шпигунство у колективах. Як виправдання цензури часто називається запобігання дестабілізації соціуму чи ситуації, розповсюдженням «хибних» думок, ідей, звичаїв, поглядів, знань які визнані цензором шкідливими чи небажаними в цілому. Цензором можуть бути представники органів державної влади, посадові особи, спецслужби, власники засобів масової інформації, які, прямо чи опосередковано впливаючи на ЗМІ та журналістів, забезпечують

потрібні політичні інтереси. Результат цензури – небажана інформація блокується, знищується, обмежується, дозується, переслідується, забороняється, перекручується. Також сучасним проявом цензури є відволікання уваги від небажаної інформації та створення багатьох хибних інтерпретацій, які повинні надати сумнів в достовірності інформації. Блокування інформації у низці випадків породжує інформаційний вакуум у інформаційному просторі, який потрібно заповнити новою самодостатньою вичерпною інформацією (яка не породжує уточнювальних запитань), отже, інколи на ниві масивних проявів цензури проводиться пропаганда спотвореної інформації, нової ідеології або навіть цінностей. Як наслідок, спотворена потрібна інформація, за відсутності інших джерел інформації, сприймається як правдива. З точки зору міжнародного права та інституцій цензура є негативним явищем, що пригнічує розповсюдження достовірної інформації, перешкоджає вільному мисленню та розвитку суспільства загалом. Законодавством України цензура заборонена. У інформаційному просторі також існує поняття «самоцензура», де автор чи редакція з тих чи інших причин вважає недоречним «назвати речі своїми іменами», подібне явище у політичних висловлюваннях ототожнюється з однією із форм політичної коректності у висловлюваннях.

ЦИВІЛІЗАЦІЯ – людська спільнота, яка впродовж певного періоду часу (процес зародження, розвиток, загибель чи перетворення цивілізації) має стійкі особливі риси в соціально-політичній організації, економіці та культурі (науці, технологіях, мистецтві тощо), спільні духовні цінності та ідеали, ментальність (світогляд). Наприклад, Єгипетській цивілізації властиві спорудження пірамід, муміфікація померлих, своєрідне ієрогліфічне письмо тощо. Інколи в одну цивілізацію об'єднують людей однакової віри (Християнська цивілізація, Буддистська та ін.). Цивілізація – такий щабель розвитку людства, коли власні соціальні зв'язки починають домінувати над природними, і коли суспільство починає розвиватися і функціонувати на своєму власному ґрунті. Поняття *цивілізація* (від лат. *civilis* – громадський, суспільний, державний, громадянський) введене у науковий словник французьким просвітником Оноре Габріелем Мірабо 1756 року. Під цим визначенням французькі просвітники мали на увазі суспільство, засноване на засадах розуму та справедливості. Спробу встановити час появи терміна одним з перших зробив французький історик Люсьєн Февр. У своїй роботі «Цивілізація: еволюція слова та групи ідей» науковець дійшов висновку, що вперше термін у друкованому вигляді з'являється в роботі «Давність, викрита у своїх звичаях» (1766) французького інженера Буланже. Швейцарський історик культури Жан Старобінський у своєму дослідженні не згадує ані Буланже, ані Гольбаха. На його думку, авторство терміна «цивілізація» належить маркізу Мірабо і його праці «Друг людства» (1757). Французький лінгвіст Еміль Бенвеніст також віддав пальму першості у використанні терміну маркіза де Мірабо і слідом за Февром звернув увагу, що іменник *цивілізація* з'явився відносно пізно, в той час як дієслово *civiliser* («пом'якшувати звичаї, просвіщати») і прикметник від дієприкметника

civilisé («вихований, освічений») вживалися до того часу вже давно. Дослідження Бенвеніста вказує на те, що поява слова *civilization* (різниця в одній букві) у Великій Британії було практично синхронним. У науковий обіг його ввів шотландський філософ Адам Фергюсон, автор твору «Нарис історії громадянського суспільства» (1767). Поняття цивілізація вивчає наука *цивілізацієзнавство*.

Ч

ЧАСТКОВИЙ ГРАНТ (*matching grant*) – часткова субсидія. Грант, який надається за умови попереднього збору претендентом певної суми коштів, причому сума субсидії пов'язана із раніше зібраною сумою. Часткові гранти надаються не тільки для фінансової підтримки, але й для заохочення одержувача до залучення додаткових коштів з інших джерел.

ЧИННІСТЬ ВИБОРІВ – визнання виборів такими, що відбулися.

Ю

ЮНЕСКО (англ. *United Nations Educational Scientific and Cultural Organization* – Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури) – Організація в структурі ООН з питань освіти, науки і культури, членами якої є понад 190 країн світу. Заснована у Лондоні 16 листопада 1945 р. І хоча ЮНЕСКО опікується гуманітарною сферою, вона не змогла уникнути політичних баталій. Суперечливий характер у діяльності ЮНЕСКО яскраво виявився під час ідеологічного протистояння капіталістичного і соціалістичного таборів. Це почалося, коли СРСР набувши членства в ЮНЕСКО, став використовувати організацію як трибуну для пропаганди своєї ідеології. У 60-х рр. XX ст. до ООН і ЮНЕСКО увійшло чимало африканських та азійських країн, які розвивалися. Вони підтримували політику Москви. США за власні кошти (вони платили чималі внески до ЮНЕСКО) були змушені вислуховувати жорстку критику на свою адресу. У 1984 р. американці припинили членство в цій організації, проте продовжували сплачувати внески до її бюджету та брати участь у роботі певних інституцій, зокрема, у Комітеті культурної та природної спадщини.

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ – різновид соціальної відповідальності, який закріплений у законодавстві і забезпечуваний державою юридичний обов'язок правопорушника пізнати примусового позбавлення певних цінностей, що йому належать. Іншими словами, це застосування до винної особи примусових заходів за вчинене правопорушення. *Ю. в.* виступає основним і самостійним різновидом соціальної відповідальності. Єдиною підставою юридичної відповідальності є вчинення особою *правопорушення* за умови наявності правової (договірної-правової) норми, що встановлює міру відповідальності за нього. *Ю. в.* має своєю метою захист справедливості. *Ю. в.* – реалізація санкції. Позиція інших науковців полягає в тому, що вони

розглядають юридичну відповідальність у нерозривному зв'язку з санкцією правової норми і визначають її як реалізацію санкції. Л. С. Явич: «У самому простому підході, юридична відповідальність – це застосування відповідної санкції порушеної правової норми». Е. Лейст стверджує: «Широко поширене визначення юридичної відповідальності як реалізації санкцій». Ознаками юридичної відповідальності, на думку авторів, є осуд правопорушника і державний примус (головна ознака, на думку авторів). «Юридичною відповідальністю називається застосування до осіб, які вчинили правопорушення, передбачених законом заходів примусу у встановленому для цього процесуальному порядку». Не всякий правовий примус слід визнавати юридичною відповідальністю. Ю. в. – не єдиний засіб впливу на правопорушника; існують й інші ефективні заходи правового впливу, що мають на меті захист і відновлення суспільних відносин. У теорії права ці заходи отримали назву заходів захисту.

Я

ЯВИЩЕ ПОЛІТИЧНЕ – невід'ємний елемент політичної діяльності, що відображає певні процеси у політичних системах. Як *Я.п.* можуть розглядатися окремі політичні діячі, їх взаємовідносини, дії, ідеї; політичні партії, організації та ін. політичні системи; політичні процеси, державні установи, владні структури тощо.

ВИДАТНІ ПОСТАТІ В ІСТОРІЇ СВІТОВОЇ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ

АЛМОНД ГАБРІЕЛЬ (англ. *Gabriel A. Almond*; англійською читається *Амонд*, 12 січня 1911 – 25 грудня 2002) – американський політолог, фахівець в області теоретичної та відносної політології. Став популярним завдяки своїм працям з теорії політичної системи та політичної культури. Автор структурно-функціональної моделі. Широко використовував концепцію «входу й виходу» в аналізі політичних систем і приділив багато часу вивченню відповідних функцій. Алмонд добре зобразив зв'язок між політичними орієнтаціями громадян і особливостями функціонування політичної системи. Протягом багатьох років Алмонд очолював *Social Science Research Council's Committee on Comparative Politics*, також був президентом Американської асоціації політичної науки (APSA) в 1965-66. У 1981 році Алмонд отримав премію Джеймса Медісона APSA, за особливі досягнення в області політології. Також Габріель Алмонд був першим лауреатом премії Карла Дойча (IPSA) в 1997 році. Помер Габріель Алмонд у Пасифік-Гроув, що в Каліфорнії, у віці 91 року. Основні праці: «Привабливість комунізму» (1954), «Громадянська культура: Політичні орієнтації в 5 країнах» (1963), «Політична теорія і політична наука» (1966), «Громадянська культура. Переглянута» (1980 -спільно з Сіднеєм Вербою).

БЕНТЛІ (Bentley) АРТУР ФІШЕР (16 жовтня 1870 р., Фріпорт, Іллінойс – 21 травня 1957 р., Паолі, Індіана) – американський вчений, один із засновників теорії груп інтересів. Головна праця – «Процес управління. Вивчення суспільних тисків» (1908).

ВЕБЕР МАКСИМІЛІАН КАРЛ ЕМІЛЬ (нім. *Maximilian Carl Emil Weber*; 21 квітня 1864, Ерфурт, Пруссія – 14 червня 1920, Мюнхен, Німеччина), відомий як Макс Вебер (нім. *Max Weber*) – німецький соціолог, філософ, історик, політичний економіст. Ідеї Вебера справили значний вплив на розвиток суспільних наук, а зокрема – соціології. Поряд із Емілем Дюркгаймом і Карлом Марксом Вебер вважається одним із основоположників соціологічної науки.

ВЕЛИКА КНЯГИНЯ ОЛЬГА – (давньоскан. *Helga*, хрещене ім'я – Олена; нар. близько 910 -11 липня 969) – княгиня київська, дружина київського князя Ігоря Рюриковича. Після смерті чоловіка (осінь 944) стала регентом при малолітньому сину Святославу, і фактичною правителькою Русі у 944-964 роках. Ліквідувала древлянське племінне княжіння, упорядкувала збирання данини, організувавши по всій країні князівські погости і осередки судочинства. У зовнішній політиці підтримувала дружні стосунки із Візантією, 946 або 957 року відвідала Константинополь, де уклала угоду з імператором Костянтином VII Багрянородним і прийняла християнство. У 964 році передала владу синові. Похована за християнським звичаєм. Канонізована католицькою і православною церквами як *свята велика рівноапостольна княгиня Ольга*. У сучасній українській традиції очолює

перелік найвідоміших жінок давньої та сучасної України. В історію свята Ольга увійшла як перша та єдина жінка на київському престолі, як дружина князя Ігоря Рюриковича, як мати легендарного Святослава та перша українка, що прийняла християнство.

ВЕРНАДСЬКИЙ ВОЛОДИМИР ІВАНОВИЧ – (28 лютого [12 березня] 1863 – 6 січня 1945) – український науковець та філософ. Природознавець, засновник геохімії, біогеохімії та радіогеології, вчення про біосферу, ноосферу, космізм. Один із засновників Української академії наук, її дійсний член (від 1918) та перший голова-президент (від 01.01.1919 до 31.12.1921). Засновник Національної бібліотеки Української держави в Києві (нині – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського). Організатор та директор Радієвого інституту (1922–1939), Біохімічної лабораторії (з 1929 року; зараз Інститут геохімії й аналітичної хімії імені В. І. Вернадського РАН). Дійсний член НТШ. Почесний член багатьох академій (Паризької, Чеської, низки інших) та наукових товариств. Збагатив науку глибокими ідеями, що лягли в основу нових провідних напрямів сучасної мінералогії, геології, гідрогеології, визначив роль організмів у геохімічних процесах. Для його діяльності характерні широта інтересів, постановка кардинальних наукових проблем, наукове передбачення.

ВНУК-ЛИПИНСЬКИЙ ЕДМУНД (*польськ. Edmund Wnuk-Lipiński*; 4 травня 1944, Сухей, Померанія, Вартеланд, Третій рейх – 4 січня 2015, Варшава, Польща) – польський соціолог, політолог та письменник.

ВОЛОДИМИР ВЕЛИКИЙ – Володимир Святославич (960/963 – 15 липня 1015) – великий князь київський (979-1015), князь новгородський (970-988). Хреститель Русі. Представник варязької династії Рюриковичів. Наймолодший (позашлюбний) син київського князя Святослава Ігоровича від ключниці Малусі (імовірної дочки древлянського князя Мала). Онук київської княгині Ольги, батько київського князя Ярослава Мудрого. Молодший брат і наступник київського князя Ярополка Святославича. Захопив київський престол після міжусобної боротьби з братом (977-979). Приєднав до Київської Русі землі в'ятичів (982), ятвягів (983), радимичів (984), білих хорватів (981). Воював проти болгарів (985), греків (988), вірменів (1000), поляків (1001), печенігів (996, 1015). Охрестив Русь 988 року. Встановив Київську митрополію Константинопольського патріархату. Розширив межі столиці Києва, збудував Десятинну церкву (996). Першим із руських князів розпочав карбувати власну золоту монету. Заснував Володимир (988), Переяслав (992) та інші міста. Використовував особистий знак «тризуб», що став у XX столітті гербом України. Помер у Берестовському палаці за Києвом. Канонізований Католицькою і Православною церквами як рівноапостольний святий. Національний герой України. Прізвиська – *Великий, Святий, Хреститель, Красне-Сонечко* тощо. Князь Володимир Великий по праву вважається одним з найвидатніших

правителів Київської Русі. За часів його князювання були проведені кардинальні реформи у всіх сферах життя держави, він зміг не лише побудувати сильну монархію, а й нарешті поставити крапку в «цивілізаційному виборі» країни, впровадивши християнство.

ГАМІЛЬТОН АЛЕКСАНДЕР (*англ. Alexander Hamilton; 11 січня 1755, Невіс – 12 липня 1804, Нью-Йорк*) – американський політик часів революції, один з найвидатніших мислителів на Філадельфійському конвенті. Простого походження, народжений батьками, які мешкали поза шлюбом на островах Британської Вест-Індії. Завдяки шанувальникам свого таланту молодиком переїхав до Нью-Йорка. Відвідував коледж, доки війна за незалежність, в якій він брав дуже активну участь, не перервала його студії. Після війни вивчав право та адвокатував. Був делегатом Континентального конгресу та одним з організаторів скликання установчого конвенту. Був одним з авторів «Федераліста», активно сприяв ратифікації Конституції у штаті Нью-Йорк. Секретар Джорджа Вашингтона під час Війни за незалежність. Обіймав в уряді Дж. Вашингтона посаду міністра фінансів та очолював партію федералістів. У 1804 р. загинув під час дуелі з віцепрезидентом США Аароном Берром. Відомий усім за портретом на 10-доларовій банкноті.

ГАБЕРМАС ЮРГЕН (*нім. Jürgen Habermas; 18 червня 1929*) – німецький філософ і соціолог, представник нової генерації «франкфуртської школи». Відомий роботами із соціальної філософії, що стосуються комунікативної дії, дискурсу та раціональності, що стали новою основою для критичної теорії. Для Габермаса основою суспільства є комунікативні інтеракції, в яких висувуються та відкидаються раціональні аргументи.

ГЕГЕЛЬ ГЕОРГ ВІЛЬГЕЛЬМ ФРІДРІХ (*нім. Georg Wilhelm Friedrich Hegel, 27 серпня 1770 – 14 листопада 1831*) – німецький філософ XIX століття, який створив систематичну теорію діалектики. Її центральне поняття – розвиток – характеристика діяльності світового духу, його надрухи в царині чистої думки у висхідному ряду чимраз конкретніших категорій. Діалектика розглядалася також як протиставлення тези, антитези й синтезу, розв'язання суперечностей.

ДАЛЬ РОБЕРТ АЛАН (*англ. Robert Alan Dahl, 17 грудня 1915 – 5 лютого 2014 року*) – відомий американський політолог, один з основоположників концепції плюралістичної демократії, професор Єльського університету, перший лауреат премії Юхана Шютте в політичних науках (1995).

ДАРЕНДОРФ РАЛЬФ (*нім. Ralf Dahrendorf; 1 травня 1929, Гамбург – 17 червня 2009, Кельн*) – німецько-британський соціолог, політолог, політичний діяч, прихильник теорії ліберального суспільства і держави, відомий як автор теорії соціального конфлікту, лорд. Професор Берлінського

наукового центру соціальних досліджень (WZB). Він був головою Німецького соціологічного товариства, депутатом бундестагу, парламентським статс-секретарем при міністрі закордонних справ ФРН, членом Єврокомісії, директором Лондонської школи економіки і політичних наук. У 1993 році барон Дарендорф став членом палати лордів британського парламенту.

ЕРГАРД або ЕРХАРД ЛЮДВІГ (нім. *Ludwig Erhard*; 4 лютого 1897 – 5 травня 1977) – міністр економіки в уряді Конрада Аденауера та його наступник на посту федерального канцлера (1963–1966), християнський демократ (ХДС). Після розпаду коаліції уступив місце ширшій коаліції на чолі з Куртом Кісінгером.

КАНТ ІММАНУЇЛ (нім. *Immanuel Kant*; 1724, Кенігсберг – 1804, Кенігсберг, Німеччина), німецький філософ, родоначальник німецької класичної філософії. У своїх численних роботах стверджував, зокрема, що умова пізнання – загальнозначимі апріорні форми, що упорядковують хаос відчуттів. Ідеї Бога, волі, безсмертя, недовідні теоретично, є, однак, постулатами «практичного розуму», необхідною передумовою моральності. Центральний принцип етики Канта – категоричний імператив.

КУРАШВІЛІ БОРИС ПАВЛОВИЧ – український науковець в галузі державного управління та політології, доктор юридичних наук, професор. Народився в м. Радомислі Київської області. Закінчив Вищу школу МГБ СРСР. Захистив кандидатську дисертацію за тематикою, яка має гриф «Для службового користування». В 1953-1972 рр. служив в КГБ СРСР, в інформаційно-аналітичних підрозділах.

ЛОКК ДЖОН (англ. *John Locke*, 1632, Рінгтон, Сомерсет, Королівство Англія – 1704, Ессекс, Королівство Англія) – англійський філософ, один із основних представників англійського емпіризму та Просвітництва. Народився в Королівстві Англія в сім'ї адвоката. Початкову освіту здобув удома. Закінчив Вестмінстерську граматичну школу, Оксфордський університет. Самостійно вивчив нову філософію (Бекона, Декарта та ін.), природознавство, медицину. Працював викладачем грецької мови і літератури в університеті, пізніше був вихователем сина, а потім онука відомого політичного діяча графа Шефтсбері, багато подорожував, довго жив у Франції, де познайомився з ідеями Монтеня. У розпалі абсолютистської реакції (1683) Джон Лок емігрував разом зі своїм патроном, графом Шефтсбері, до Голландії, повернувся до Англії після революції 1688 року.

МАРКС КАРЛ ГАЙНРИХ (нім. *Karl Heinrich Marx*; 5 травня 1818, Трір – 14 березня 1883, Лондон) – німецький філософ-матеріаліст, теоретик-суспільствознавець, політеконом, політичний журналіст-публіцист;

протагоніст робітничого соціалістичного руху та один із засновників Першого Інтернаціоналу. Його наукові роботи та політекономічні дослідження об'єднані в теоретичне суспільствознавче вчення, що за його іменем отримало назву марксизму і стало підґрунтям соціалістичного і, пізніше, комуністичного руху в Європі й світі.

МЕДІСОН ДЖЕЙМС молодший (англ. *James Madison Jr.*; «Батько Конституції»; 16 березня 1751, Порт-Конвей[en] – 28 червня 1836) – 4-й президент США у 1809-1817 рр., один із основних авторів Конституції США та Білля про права. Як один з авторів «Федераліста» був провідною постаттю і в змаганнях за ратифікацію Конституції. Після конвенту був обраний до Палати представників, допоміг скласти Білля про права і організувати діяльність федерального уряду. За часів Джефферсона служив державним секретарем.

МЕРТОН РОБЕРТ КІНГ (ім'я при народженні – *Meyer Robert Schkolnick*; 5 червня 1910, Філадельфія, США – 23 лютого 2003, Нью-Йорк, США) – американський соціолог, один з засновників школи структурно-функціонального аналізу.

МОЛЬ РОБЕРТ ФОН (17 серпня 1799, Штутгарт – 4 листопада 1875, Берлін) – німецький юрист, правознавець. Брат Жюля і Гуго. Професор права Тюбінгенського, згодом Гейдельберзького університетів. У 1848 році був обраний членом франкфуртського парламенту і в кабінеті тимчасового глави імперської виконавчої влади отримав портфель міністра юстиції. У парламенті Моль належав до партії «малогерманців», яка бажала об'єднання Німеччини без Австрії. 17 травня 1849 року Моль вийшов у відставку разом з президентом імперського міністерства Гагерном і знову присвятив себе професорській діяльності.

МУДРИЙ ЯРОСЛАВ ВОЛОДИМИРОВИЧ – (983 / 987 – 17/20 лютого 1054) – київський князь із династії Рюриковичів. Великий князь київський (1015–1018, 1019–1054). Князь ростовський (988–1010) і новгородський (1010–1034). Другий син київського князя Володимира Святославича від полоцької князівни Рогніди. 988 року, за наказом батька, став намісником у Ростові. Був одружений з Інгігердою, шведською принцесою. Після смерті старшого брата Вишеслава переведений до Новгорода. 1014 року намагався незалежитися від Києва, відмовився виплачувати батькові данину (Володимир готував похід на Новгород, але 15 липня 1015 року помер). Взяв участь у міжусобній боротьбі за владу з братами, в якій загинули Борис, Гліб і Святослав. 1019 року переміг київського князя Святополка на Альті. 1026 року уклав угоду із братом Мстиславом, поділивши Руську землю по Дніпру; отримав Київ з Правобережжям, а Мстислав – Чернігів з Лівобережжям. Після смерті Мстислава (1036) став одноосібним володарем Русі. Доклав багато зусиль до

зміцнення держави. 1036 року розбив і назавжди відкинув від Києва печенігів. На початку 1030-х років відвоював у Польщі червенські міста і Белзьку волость. Здійснив успішні походи проти ятвягів і литовців. Розширив межі середньовічного Києва, спорудивши «місто Ярослава», окрасою якого стали Золоті ворота та Софійський собор (1054). Започаткував укладання першого літописного зводу 1037–1039 років та першого писаного зводу законів – «Руської правди». Мав велику родину, уклав шлюбні відносини з багатьма європейськими правителями. За численні реформи та досягнення, що мали позитивний вплив на розвиток Русі, отримав прізвисько *Ярослав Мудрий*. Помер у Вишгороді, похований у Софійському соборі. У православній церкві прославлений як благовірний (тобто православний святий з монархів). Хрещене ім'я – Георгій (Юрій); також – *Ярослав-Юрій Володимирович*. У західній традиції – *Ярослав I*.

МЮЛЛЕР-АРМАК АЛЬФРЕД (нім. *Alfred Müller-Armack*) (Ессен, 28 червня 1901 – Кельн, 16 березня 1978) – німецький економіст і політик. Професор економіки університету Мюнстера і Кельнського університету. Мюллер-Армак увів у науковий обіг термін «соціально-ринкова економіка» в 1946. Альфред Мюллер-Армак – один з ключових діячів Кельнської школи економістів. Після 1952 р. працював у міністерстві економіки.

ОЙКЕН ВАЛЬТЕР (нім. *Walter Eucken*; 17 січня 1891, Йена – 20 березня 1950, Лондон) – німецький економіст, представник Фрайбургської школи неолібералізму. Видавець щорічника *ORDO*. У 1939 р. В. Ойкен опублікував фундаментальну монографію «Основи національної економіки» (шосте видання – 1950 р.). Шосте видання книги побачило світ у 1950 р. Позиція неприйняття націонал-соціалізму постійно піддає його небезпеці. І все ж йому вдається уникнути арешту. Друга велика праця вченого – «Основні принципи економічної політики» (1954, посмертно).

ПАРСОНС ТОЛКОТТ (англ. *Talcott Parsons*; 13 грудня 1902, Колорадо-Спрінгс – 6 травня 1979, Мюнхен) – американський соціолог, лідер напрямку структурного функціоналізму, один із засновників соціальної антропології та теоретичної соціології.

СОРОКІН ПИТИРИМ (ПІТИРИМ) ОЛЕКСАНДРОВИЧ (рос. *Питири́м Алекса́ндрович Соро́кин*, англ. *Pitirim Alexandrovich Sorokin*) – американський соціолог і культуролог родом з Росії. Відомий розробками теорії соціокультурної динаміки та теорії революції. Один з основоположників теорій соціальної стратифікації і соціальної мобільності. Суттєвими є зусилля Сорокіна на посаді декана факультету соціології Гарвардського університету щодо інституціоналізації соціології не лише як науки, а і як предмета викладання у вищих навчальних закладах США. Його наукові погляди мали серйозний вплив на розвиток світової соціології ХХ ст.

ТОКВІЛЬ АЛЕКСИІС-ШАРЛЬ-АНРІ КЛЕРЕЛЬ, граф де Токвіль (*фр. Alexis-Charles-Henri Clérel, comte de Tocqueville*; 29 липня 1805, Париж, – 16 квітня 1859, Канни) – французький політичний діяч, лідер консервативної Партії порядку, міністр іноземних справ Франції (1849). Найбільш відомий як автор історико-політичного трактату «Демократія в Америці» (2 томи, 1835, 1840).

ТУРЕН АЛЕН ЛУЇ ЖУЛЬ ФРАНСУА (*фр. Alain Touraine*, 3 серпня, 1925, Ерманвіль-сюр-Мер) – французький соціолог, критик класичної соціології, запропонував новий метод дослідження суспільства – акціонізм (соціологія дії). Один з основних напрямів аналізу є аналіз постіндустріального суспільства. Основні праці: «Еволюція трудових відносин на заводах Рено» (1955), «Соціологія дії» (1965), «Постіндустріальне суспільство» (1969), «Виробництво спільноти» (*Production de la société*, 1973), «На захист соціології» (1974), «Спрага історії» (1977), «Повернення діяча» (*Le Retour de l'acteur*, 1984), «Критика модерну» (1992), «Що таке демократія» (1994), «Чи здатні ми жити разом?» (1997).

ФУКО ПОЛЬ-МІШЕЛЬ (*фр. Paul-Michel Foucault*; 15 жовтня 1926, Пуатьє – 25 червня 1984, Париж) – французький філософ та історик ХХ ст. Мішель Фуко найбільш відомий завдяки своїм критичним дослідженням соціальних інституцій, психіатрії, медицини, наук про людину, системи тюрем, а також завдяки своїм роботам з історії сексуальності.

ФІХТЕ ЙОГАНН ГОТЛІБ (*нім. Johann Gottlieb Fichte*, 1762 – 1814) – німецький філософ, представник німецької класичної філософії. У своїх перших трактатах Фіхте першочергову увагу приділяє філософсько-моральним проблемам. Так, у працях «Досвід критики усякого одкровення», «Нотатки про правильність висновків громадськості по відношенню до французької революції» Фіхте зводить поняття «практичної філософії» до діяльності лише моральної свідомості. Він виводить моральні принципи як вимоги абстрактного розуму. Основу своєї практичної філософії він вбачає в тому, що принципи моралі повинні спиратися на теоретичне обґрунтування, маючи зв'язок із чіткою науковою системою.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ БОГДАН МИХАЙЛОВИЧ – творець української держави, український військовий, політичний і державний діяч. Гетьман Війська Запорозького, очільник Українського гетьманату (1648-1657). Організатор повстання проти панування шляхти в Україні, яке переросло у Національно-визвольну війну українського народу проти Речі Посполитої. Засновник козацької держави – Війська Запорозького, більш відомої як Гетьманщина. Протягом свого гетьманування укладав союзи зі Швецією, Московською державою, Османською Портою. Хмельницький був, свого роду, психологом. Він завжди влучно вів переговори, вмів вгадувати та

зчитувати емоції співрозмовника. Такі навички не раз ставали в пригоді під час дипломатичної діяльності. Х.Б. народився близько 1595 року (Чигирин) у сім'ї чигиринського сотника Михайла Хмельницького. Ті, кому пощастило спілкуватися з ним, звертали увагу на тонкий розум, ерудицію, вміння передбачати розвиток подій, сталеву волю гетьмана. Богдан був дуже освічений. Він володів латинською, польською, турецькою та французькою мовою. Освіту він здобув у єзуїтів – чоловічого чернечого ордену Римокатолицької церкви, заснованого в 1534 році. У грудні 1647 року Богдан подався на Запоріжжя. Тут 19 квітня 1648 року був обраний козацькою радою гетьманом. Звідси звернувся він до всіх знедолених виступити на боротьбу з панами. На його заклик з усієї України почали сходитися невдоволені та бідні люди. Вже 22 квітня 1648 року він виступив за свободу України. Перед цим кроком Хмельницький, як дипломат заручився підтримкою кримського хана, який пообіцяв йому допомогу. З того часу татари були союзниками Богдана Хмельницького на протязі усієї визвольної війни. Це було розумне рішення з боку Хмельницького, бо хоча й татари були не певні та зрадливі, але не стали союзниками інших ворогів та не вдарили у спину. Та вже на початку травня повстанське військо під проводом Богдана Хмельницького під Жовтими Водами і Корсуном розгромили армії Потоцького та Калиновського. І це були тільки перші перемоги у визвольній війні. Перемоги були свідченням полководчого таланту Богдана Хмельницького. Настав сприятливий час для народних виступів за волю України. Були виграні битви під Пилявцями (1648 р.), під Зборовом (1649 р.), під Батогом (1652 р.), під Жванцем (1653 р.). Та незважаючи на поразку через ханську зраду під Берестечком (1651 р.), Богдан Хмельницький проявив себе у цих битвах справжнім новатором і носієм передових ідей у воєнному мистецтві. Помер гетьман у Чигирині 27 липня 1657 р. (6 серпня за новим стилем). Пам'ять про Богдана зосталася на віки живою і дорогою для козацького війська і нащадків усього народу українського. Народ не забув того добра, що хотів для України славний гетьман. Він оспівав Богданові діла в піснях і думах, як ні одного з гетьманів.

ЦИЦЕРОН МАРК ТУЛЛІЙ, або просто *Цицерон* (лат. *Marcus Tullius Cicero*, 3 січня 106 до н. е. – 7 грудня 43 до н. е.) – давньоримський політичний діяч, видатний оратор, філософ та літератор. Один із зачинателів римської розповідної прози. Прихильник свободи і республіки. Теоретичні погляди Ц. знаходяться під політичним впливом давньогрецької думки, і, перш за все, вчень Платона (особливо в області держави і права), Аристотеля, Полібія та стоїків. Разом з тим цей «іноземний» вплив Ц. намагався поєднати з соціальною і політичною дійсністю Риму. *Державу (respublica)* Ц. визначає як справу, що належить народу (*res populi*). При цьому він підкреслює, що «народ – не довільне сполучення людей, що зібрані разом будь-яким чином, а сполучення багатьох людей, пов'язаних між собою згодою в питаннях права і спільністю інтересів». *Держава*, в трактуванні Ц., є не тільки вираженням

спільного інтересу всіх її вільних членів, що було характерним і для давньогрецьких традицій, але й одночасно узгоджене правове спілкування цих членів, як певна правова освіта, «загальний правопорядок». Головну причину походження держави Цицерон вбачав не стільки у слабкості людей і в їх страхів, скільки в їхній вродженій потребі жити разом.

ЧИЖЕВСЬКИЙ ДМИТРО ІВАНОВИЧ – (23 березня (4 квітня) 1894, Олександрія, нині Кіровоградської області – 18 квітня 1977, Гайдельберг, Німеччина – український науковець-енциклопедист; культуролог-славіст, філософ, літературознавець, релігієзнавець, лінгвіст, дослідник української і слов'янської літератур, історії культури, філософії, релігійної думки й слов'янської духовності. Дослідник німецької славістики, її полігістор. У багатогранній науковій діяльності Ч. Д. виявив велику ерудицію і зробив значний внесок у дослідження історії літератури, у критику, філологію, естетику й філософію (російську, українську, словацьку, чеську, польську й німецьку, хоча з 1000 наукових розвідок найбільша частка – близько 200 – присвячено Україні). Наукові праці із славістики, історії літератури, філософії, філології. Ч. Д. – автор фундаментальних праць «Філософія на Україні», «Нариси з історії філософії на Україні», «Філософія Сковороди», «Історія української літератури від початків до доби реалізму» та інших. Автор «теорії стилів». З вересня 1949 – професор Гарвардського університету. 1956 року Ч. Д. пропонують очолити інститут славістики Гайдельберзького університету, на що він охоче погоджується. Фактично він і створив цей інститут, оскільки до приходу вченого той існував лише номінально. Ця робота стала справою його життя. «Він віддав інституту всю душу, інститут був для нього домом, дружиною і дитиною», – писав його сучасник поляк А. Вінценз [Архівовано 19 серпня 2016 у Wayback Machine.](#) У рекордний строк бібліотека інституту збила понад 30 тисяч томів. З 1962 – член Гайдельберзької Академії, член-засновник Української вільної АН в США. Наукова діяльність відтоді стала основою його життя: професор Українського вільного університету, викладач університетів Галле, Єни, Марбургу, Гайдельбергу, Кельна. Паралельно вчиться у мислителів ХХ століття К. Ясперса та М. Хайдеггера (основоположники екзистенціалізму), Е. Гуссерля (фундатора феноменології). Вчений був самовідданим бібліофілом (наприклад, у Гарвард привіз із собою 13 тисяч рідкісних книг, фактично зібраних зі всієї Європи). Ч. Д. вперше здійснив систематизацію історико-філософського процесу в Україні (започаткували цей напрям дослідження Кл. Ганкевич та В. Щурат). Його загальне бачення становлення й розвитку історії української філософії відзначає реальний початок історико-філософського українознавства як самостійної галузі. Ч. Д. вважав культурні зв'язки між людьми і народами більш важливими, ніж політичні, всіляко підтримував і розвивав ці зв'язки без огляду на національність. У кінці життя світогляду Дмитра Чижевського був притаманний космополітизм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Європейський словник філософії. Київ : Дух і літера, 2010. 576 с.
2. Короткий словник політологічних термінів. URL: <http://politics.ellib.org.ua/encyclopedia-term-298.html>.
3. Кресіна І., Стойко О. Громадянське суспільство. *Енциклопедія цивільного права України* / за ред. Я. М. Шевченко ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ : Ін Юре, 2009. 952 с. С. 179.
4. Павлов В. І., Лебедев В. О. Словник найбільш уживаних термінів з філософії, логіки, етики, естетики та релігієзнавства. Харків : УкрДУЗТ, 2019. 160 с.
5. Політологічний енциклопедичний словник / уклад. Л. М. Герасіна та ін.: за ред. М. П. Требіна. Харків : Право, 2015. 816 с.
6. Політологічний енциклопедичний словник. А-Я / уклад. Ю. С. Шемшученко. В. Д. Бабкін. В. П. Горбатенко. Київ : Генеза, 2004. 398 с.
7. Політологічний словник: навч. посіб. / за ред. М. Ф. Головатого, О. В. Антонюка. Київ : МАУП, 2005. 792 с.
8. Політологія: сучасні терміни та поняття : словник. 4-е вид., доп. / уклад. В. М. Піча ; за ред. Л. Д. Климанської, Я. Б. Турчин, Н. М. Хоми. Львів : Новий Світ-2000, 2015. 516 с.
9. Посібник з освіти в області прав людини за участі молоді : глосарій. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/glossary>.
10. Словник іншомовних слів / за ред. І. В. Льохіна, Ф. М. Петрова. Київ : Державне вид-во політичної літератури УРСР, 1951. 731 с.
11. Словник політологічних термінів. URL: https://pidru4niki.com/14051003/politologiya/slovník_politologichnih_terminiv.
12. Словник термів громадянського суспільства. URL: <https://vseosvita.ua/library/slovník-terminiv-gromadanskogo-suspilstva-459923.html>.

13. Словник термів. URL:
https://studopedia.com.ua/1_216977_porivnyalna-harakteristika-form-pravlinnya-krain-tsentralnoi-ta-shidnoi-yevropi.html.
14. Словник термінів громадянського суспільства. URL:
<https://gurt.org.ua/news/recent/2414/>.
15. Словник-довідник для підготовки до практичних занять та самостійної роботи з навчальної дисципліни «Філософія» (для студентів денної, заочної та дистанційної форм навчання усіх напрямів підготовки) / уклад. Н. В. Козирєва ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2018. 69 с.
16. Сучасна політична лексика: енциклопедичний словник-довідник / за ред. Н. М. Хоми. Львів : Новий Світ-2000, 2015. 396 с.
17. Сучасний словник іншомовних слів / уклад. О. Семетюк. Харків : Ранок, 2017. 688 с.
18. Тлумачний словник основних філософських термінів / уклад. В. Л. Петрушенко. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2009. 264 с. URL:
<http://vlp.com.ua/node/3091>.
19. Філософія : словник термінів та персоналій / В. С. Бліхар та ін. Київ : КВІЦ, 2020. 274 с.
20. Blackburn S. The Oxford Dictionary of Philosophy = Оксфордський словник з філософії. 3-d ed. Oxford : Oxford University Press, 2016. URL:
https://books.google.com.ua/books?id=Mno8CwAAQBAJ&printsec=frontcover&dq=false&redir_esc=y#v=onepage&q=false&f=false.

Навчальне видання

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО

Словник

Укладач: **Борко** Тетяна Миколаївна

Технічний редактор: Т. М. Борко

Комп'ютерний набір і верстка: Т. М. Борко

Формат 60x84 1/16. Ум. друк. арк. 13,0

Тираж 100 прим. Зам. № _____

Надруковано у видавничому відділі
Миколаївського національного аграрного університету
54020, м. Миколаїв, вул. Георгія Гонгадзе, 9

Свідоцтво суб'єкт видавничої справи ДК № 4490 від 20.02.2013 р.